BORNHOLMS MUSEUM

EN HELT ANDEN HISTORIE

Beretning for 2024

MUSEUMSFORENINGEN og BESTYRELSEN

Bornholms Museumsforening talte pr. 31. december 2024 i alt 2.369 medlemskaber fordelt på enkeltmedlemmer, familiemedlemmer og de resterende er fordelt ml. firmamedlemmer og frimedlemmer.

I alt tæller foreningen anslået næsten 4500 personer, hvis man opgør antal af medlemmer pr. husstand på familiemedlemskaberne forsigtigt til gennemsnitligt 2½ (mellem 2 og normalt 5).

Besøgstal: 72.154 (se specificering nedenfor)

Ultimo 2024 havde bestyrelsen følgende sammensætning:

Lars Goldschmidt, formand, medlem af museernes forretningsudvalg

Lene Feldthus Andersen, næstformand, medlem af museernes forretningsudvalg

Rikke Solberg Bruun, medlem af museernes forretningsudvalg

Christina Dideriksen, medlem af museernes forretningsudvalg

Jørgen Selmer

Viki Norman Kert

Christian Faurholdt Jeppesen

Niclas Fick, valgt af kommunalbestyrelsen

Zille Vangsaa, valgt af kommunalbestyrelsen, orlov i stedet indtrådte Kirstine Van Sabben

Jens Berthold, medarbejderrepræsentant, Bornholms Museum

Mathilde Lindvad, medarbejderrepræsentant, Bornholms Kunstmuseum

Repræsenteret i bestyrelsen:

Jacob Bjerring-Hansen, Direktør for Bornholms Museum og Bornholms Kunstmuseum

Forord fra Direktøren

2024 har været et år med store forandringer og markante beslutninger for Bornholms Museum. Efter flere års arbejde mod et nyt museumscenter stod vi i foråret over for den barske realitet: de indkomne entreprenørtilbud oversteg vores budget med over 120 millioner kroner, og vi var tvunget til at standse projektet og trække vores ansøgninger til projektet tilbage. Det var en svær, men nødvendig beslutning, og den har sat gang i en ny strategisk retning for museet.

En ny vej fremad

Nedlukningen af museumscenterprojektet betyder ikke, at visionen om et nyt Bornholms Museum er opgivet. Tværtimod har vi intensiveret vores arbejde med at finde alternative løsninger. Efter at have evalueret forløbet, vurderet vores behov og ønsker for fremtiden ift. et nyt projekts indhold og gode samtaler med flere nationale fonde har vi fokus på at finde en løsning med følgende overskrifter: sikre rammer for kulturarven, gode udstillingsforhold, plads til etablering af MUSEUM+ og ikke mindst: Et projekt med realistisk økonomi og bæredygtig profil, der kan realiseres inden for en overskuelig tidshorisont. Vi har identificeret flere potentielle placeringer for et fremtidigt museum, og arbejder i skrivende stund på at skaffe finansiering til et Nyt Bornholms Museum.

Udviklingen af Snorrebakken

Parallelt med dette arbejde er vi i fuld gang med at udvikle vores nye faciliteter på Snorrebakken. Lovliggørelsen af administrationsdelen er nu fuldendt, og vi er i gang med at etablere kontorer, arkæologiske faciliteter og magasiner. Et vigtigt skridt er skabelsen af et tydeligt brand og wayfinding-system, der sikrer en klar profil for stedet. Dette projekt er finansieret af A.P. Møller Fonden, og vi arbejder desuden på at skaffe midler til en udvidet magasinkapacitet for at rumme kunstmuseets skulpturer.

Målrettede strategiske prioriteringer

Vi har også haft et skarpt fokus på at styrke vores organisation. Med en øget statslig bevilling har vi ansat en konservator og en ansvarlig for kommunikation og publikumsudvikling, med særligt henblik på at tiltrække flere krydstogtsgæster. Samtidig har vi måttet forholde os til en svækket økonomi grundet vejrmæssige forhold, der har reduceret besøgstallet i sommermånederne. Dog forventer vi et positivt årsresultat takket være skarpe prioriteringer og øget fondsstøtte.

Madkultur, arkæologi og partnerskaber

På Gaarden har vi overtaget driften af Skafferiet efter Gourmet Bornholms beslutning om at nedtrappe deres engagement. Det har været en udfordring, men også en mulighed for at styrke vores eget koncept for madkulturformidling. Samtidig har vi fortsat vores engagement i arkæologiske udgravninger, hvor samarbejdet med Energinet har været en udfordring, men hvor vi trods alt har sikret de nødvendige ressourcer til at gennemføre væsentlige udgravninger. Vi igangsatte i slutningen af 2024 en strategiproces for at udvikle Melstedgård som attraktion, og har besluttet at gøre dette under overskriften “Melstedgård - et levende gårdmuseum”.

Fremtiden for Bornholms Museum

Den kommende tid vil være præget af en balance mellem at bevare og udvikle. Vi skal sikre vores eksisterende bygninger, samtidig med at vi fortsat arbejder for en ny placering af Bornholms Museum. Vi

skal fastholde vores høje faglige niveau i formidling og forskning, samtidig med at vi styrker vores kommercielle ben gennem nye publikumsaktiviteter og partnerskaber.

Trods de udfordringer vi har mødt i 2024, ser vi optimistisk på fremtiden. Bornholms Museum er en central aktør i formidlingen af øens kulturhistorie, og vi er fast besluttet på at sikre, at vores museum forbliver relevant, tilgængeligt og fagligt stærkt.

Jacob Bjerring-Hansen
Direktør, Bornholms Museum

Præmis for udvikling – lovkrav, økonomi og visioner

Lovkrav
Bornholms Museum har det kulturhistoriske ansvar for Bornholm og Ertholmene indenfor såvel arkæologi som nyere tid. Museet arbejder kulturhistorisk indenfor de fem søjler angivet i museumsloven: Indsamling, Registrering, Bevaring, Forskning og Formidling. Den geografiske kontekst tilsiger, at en lang række faglige tråde går til ikke bare det danske område, men til hele Østersøområdet. For forhistorisk tids vedkommende drejer det sig fortrinsvis om Skåne og Nordtyskland/Polen, for nyere tids vedkommende har en lang række øsamfund, som fx Gotland og Øland, forhold som gør det naturligt og relevant at lave fælles projekter indenfor forskning og formidling.

Missionen er at sikre og undersøge Bornholms kulturhistorie og udbrede kendskabet til denne. Dette sker gennem en målrettet fysisk og konkret strategi, der tager hånd om kulturarven, både den som er i samlingerne allerede, og den som kommer til som følge af aktiv indsamling og udgravninger. Desuden arbejder museet målrettet med at øge bevidstheden om kulturarven: både som en ressource i almen humanistisk forstand, og en historisk bevidst folkelig identitet. Det er fundamentet for den aktivistiske folkelige bevaring af fortidsminder, bygningskulturarv, arkæologiske fund, historiske genstande og arkivalier, som vi ser på Bornholm.

Strategi for udvikling af Bornholms Museums afdelinger

Strategien, der blev vedtaget tilbage i 2012 i bestyrelsen for Bornholms Museumsforening, tager udgangspunkt i en klar vision for museets virke:

Museet skal være et kulturelt fyrtårn på øen. – Et fyrtårn, som man stolt besøger, viser frem til gæster på øen, og som man stolt fortæller, man arbejder for. En samlende historisk ressource der er udgangspunktet for dialogen med fortiden. Hvor de besøgende uanset om de er fastboende, gæster eller turister, unge eller gamle, har lang eller kort uddannelse, kan få en vedkommende oplevelse igen og igen og året rundt. En højt kvalificeret oplevelse baseret på det autentiske historiske materiale og den nyeste faglige viden. En relevant og helstøbt oplevelse i form af god, engagerende og varieret formidling, gode faciliteter og en imødekommende personlig betjening.

Strategierne - og opfølgningen på disse - for udviklingen af Bornholms Museums afdelinger:

Det Nye Bornholms Museum
Formålet og målet er at sikre samlingerne og skabe tidssvarende faciliteter omkring museumsbesøget, samt at forbedre museumsoplevelsen gennem bedre rammefortællinger og tematisk dybde. At tiltrække gæster og være museum kræver konstant tilpasning af tilbuddet til gæsterne.
Derfor er modtagelsen af gæsterne, uanset placeringen af det nye Bornholms Museum, afgørende. – Det er nøglen til at få de mange ikke-museumsvante brugere indenfor. Derfor arbejder vi uanset model videre med planerne at skabe det varme fælles gratis rum, som en del af indgangspartiet også kaldet MUSEUM+ (se næste afsnit), hvor især Bornholmerne i vinterhalvåret kan få sig hvil efter en tur i naturen, høre foredrag og få smagsprøver på museernes tilbud. Sidstnævnte var et stort ønske blandt de mange deltagere i de workshops, som har dannet grundlaget for vores vision og program for arkitekturen.

Ideen og det tilsyneladende fuldt finansierede projekt, der skulle samle formidlingen ved kunstmuseet, måtte vi 2024 desværre standse og arbejdet gik allerede 14 dage efter i gang med at etablere et nyt projekt. Efter dialog med fondene om udfordringerne i det skrinlagte projekt, og efter evaluering af forløbet har vi følgende sigtepunkter/rammer for dette nye projekt:

- Min 2200 m2
- Højt til loftet i min. 500 m2.
- MUSEUM+ areal
- Sikkert (klima, tyveri)
- God tilgængelighed
- Lokalt opland – turist potentiale
- Lave driftsudgifter
- Totalbudget max 100-110 mio.
- Kan etableres
- Bæredygtigt

En række af disse parametre peger mod samme løsning: at om muligt udnytte en eksisterende bygning og dermed ikke bygge et nyt museum. Samlet set er dette eneste mulighed ift. Økonomi, bæredygtighed og tidsplan.

Udstillingsarbejde
2023 indgik museet - efter nøje gennemgang af nyere udstillinger rundt om i landet og udvælgelse af de bedste udstillingsarkitekter ansvarlig herfor – aftale med Moesgaard Museums udstillingsarkitekter om udviklingen af de nye faste udstillinger i det nye Bornholms Museum.
Se mere om dette arbejde nedenfor. Der foreligger derfor med generøs finansiering fra Nordea-fondens side et fuldstændigt udstillingsprojekt, som med mindre tilpasninger kan indgå i en ny placering.

MUSEUM+
Fondsansøgninger og forberedelser til realisering af MUSEUM+ i det nye museum er i fuld gang parallelt med udviklingen af et nyt museumsprojekt. I MUSEUM+ bliver der gratis adgang for alle til café, butik og toiletter og til ”Kultur Torv” og et ”Demokratiets Rum”, som projektets medarbejdere netop nu arbejder ud fra som titel.
Vi kalder det internt et Demokratiets Rum, fordi det bliver meget mere, end man normalt forventer af et museum. Et sted, der er uafhængigt af partipolitik, religion og penge, en længe ønsket tryg og involverende ramme, som vil skabe nye dimensioner for både kulturliv, deltagelse og fællesskab på øen.

Vores målsætning for projektet Demokratiets Rum i MUSEUM+ er at få opbygget et stærkt netværk af samarbejdspartnere, som i fællesskab med museets ansatte og særlig indsats med den demokratiske samtale i MUSEUM+, vil skabe sammenhæng mellem museet og samfundets behov for faciliterede fællesskaber. Dette så "museumstærsklen" bliver fjernet, og vores besøgende oplever at kunne indgå i en tryg ramme for deltagelse, dialog og medindflydelse. Mange samarbejder i det bornholmske landskab er allerede etableret og flere kommer til.
MUSEUM+ bliver et sted med plads til at se tilbage på historien og til at skue ud i vores fælles fremtid. Et sted, hvor vi kan se på os selv med plads til spørgsmål, undren, dialog, leg og nye formater - alt sammen baseret på en styrkelse af den demokratiske samtale i bredeste forstand og fordybet med kunsten, historien og kulturen.
Og så skal aktiviteterne i MUSEUM+ selvfølgelig give vores besøgende nysgerrighed på og lyst til at dykke ned i kulturhistorien i museets udstillinger.

Arkæologien
Målet for institutionen er at udnytte det arkæologiske potentiale fuldt ud, herunder skabe en bedre forretningsmodel – som tager institutionens størrelse og ressourcer i betragtning, for den intensive brug af øen som arkæologisk feltlaboratorium.
Udfordringerne for arkæologien er flere: dels er arkæologien meget rig, hvilket både betyder relativt set flere danefæ og flere arkæologiske lokationer der skal undersøges, før der kan bygges, rejses skov mv. Vi har dog indtil energiø-projektet ikke de store anlægsprojekter som ses i resten af landet, hvilket betyder at langt de fleste undersøgelser må klares indenfor museets egen økonomi.
Hvis vi skal fastholde de nuværende ressourcer indenfor arkæologien, skal vi derfor lukke hullerne mellem de relativt få bygherre-betalte udgravninger med andre arkæologiske projekter. Skal den strategi lykkes, kræver det professionalisering af det faglige arbejde, herunder forskningen, udstyr og faciliteter, både for egne arkæologer og gæstende forskere såvel som studerende.

Tilbage i 2021 faldt alle ting på plads ift. til at skabe et Arkæologisk Center på Snorrebakken: vi har fået stillet to længer af det tidligere uddannelsescenter til rådighed, og kommunalbestyrelsen har bevilget midler til den grundlæggende istandsættelse (lovliggørelse) heraf. I skrivende stund - foråret 2025 – er det arkæologiske center ved at være på plads fsva. Indendørsfaciliteter, og med byggeriet af magasin ved siden af 2026, vil de sidste brikker falde på plads og et “state of the art”-center vil være klar til at huse fastansatte arkæologer, projektansatte, frivillige samt studerende og forskere fra ind- og udland.
Begge dele blev muliggjort ved en stor donation fra A.P. Møller Fonden på 3,7 mio. kr.

I slutningen af 2022 fik vi første henvendelser fra Energinet vedr. det arkæologiske arbejde i forbindelse med Energi-øens landanlæg ved Søndre Landevej/Vasagårdsvej-området. Det er et enormt område, og bliver et af de største arkæologiske projekter i Danmark. Op imod 250 ha. skal undersøges, og tidsplanen er meget stram. Arbejdet påbegyndtes i 2023 og fortsætter minimum frem til 2028 – se mere i arkæologisk afsnit nedenfor.
Nærværende beretning omhandler sædvanligvis kun 2024-tal og begivenheder, men det skal her nævnes at der i skrivende stund er tvivl om energiøens fremtid. En tvivl som i den grad udfordrer museets økonomi, idet alle arkæologers arbejde er blevet fokuseret på dette projekt, ligesom der er lavet store investeringer i udstyr mv. for at kunne håndtere et så stort projekt.

Hjorths Fabrik
Målet er at udvikle Hjorths Fabrik til et kulturelt centrum i Rønne og skabe et regionalt centrum for det keramiske håndværk, som har klare nationale og internationale tråde ud i verden. Det skal ske dels ved at udvikle udstillings- og formidlingsdelen, dels ved at udvikle netværket omkring stedet, og grundlæggende ved at sikre udviklingen af den økonomiske basis: produktion og salget af keramik.

Formidlingen på Hjorths Fabrik sker fysisk på tre meget forskellige platforme: 1) Udstillingssalene, hvor vi har faste udstillinger af fabrikkens keramik igennem tiderne og særudstillinger af enten historisk karakter, eller med fokus på væsentlig samtidskeramik. I 2023 havde vi et flot program der bl.a. baserede sig på vores Artist in Residence-program. 2) Formidlingen i værkstederne, hvor det keramiske håndværk og fabrikkens særlige historie er omdrejningspunktet. Det er denne formidling som er i international særklasse, og som vi får overstrømmende positiv respons på. 3) Endelig har vi aktivitetsværkstedet for børnefamilier i højsæsonen, der inviterer til en "hands-on" oplevelse med det svære ler. Sidstnævnte har betydet, at fabrikken har fået en helt ny målgruppe og forhåbentlig for mange vakt en livslang kærlighed til stedet.
Desuden arbejder vi med en digital strategi som er specielt rettet imod de Sociale Medier, herunder særligt Instagram, som vi finder, er det medie med flest i målgruppen og med størst understøtning af det meget visuelle udtryk og grundlag, som fabrik og keramik er.

Et vigtigt mål for udvidelsen af netværket er at sikre flere tilrejsende keramikere til stedet. Det vil styrke udviklingen af stedets vidensbase og fornyelsen af det keramiske produkt, men også sikre en bedre museumsoplevelse for gæsterne, fordi de ikke oplever tomme produktionsrum.

Målsætningen krævede nye fysiske rammer, og de sidste års udvidelse med nyt udstillingsrum og overnatningsfaciliteter for gæstende keramikere har virkelig vist sin værdi: vi har haft utallige keramikere både etablerede og praktikanter boende. Dette har tilført fabrikken et uvurderligt "boost" af nye ideer og flere hænder, hvilket er af stor værdi for både de faste medarbejdere og ikke mindst gæsterne, der nu altid møder medarbejdere på deres vej igennem fabrikkens værksteder.

Melstedgård
Den gamle Melstedgård er i dag en del af en samlet attraktion, som vi har kaldt Gaarden – Bornholms Madkulturhus. Strategien er at sikre Melstedgård gennem fornyelse. Alternativet - set i lyset af faldende besøgstal - havde været enten at lukke Melstedgård, eller helt omlægge driften af stedet.

En væsentlig del af strategien for Gaarden er at udvikle nye former for samarbejde og økonomi omkring udviklingen af denne afdeling. Det er lykkedes til fulde, idet samarbejdet med Gourmet Bornholm, der lejer og bruger madkulturhuset til sine aktiviteter, fortsat er stærkt.

Madkulturhuset arbejder disse år uden større projektmidler, og med corona er stedet ekstra hårdt ramt. Alligevel holdt vi skindet på næsen og gennemførte en lang række aktiviteter. Vi ser dog frem til at få rigtigt gang i gruppebesøgene igen, og vi ser frem til at få videreudviklet stedet med nye projektmidler.
I 2022 og 2023 arbejdede vi i samarbejde med kommunen om at afklare mulighederne for at knytte beskæftigelsestilbuddet "Plantagen" til Gaarden (Melstedgård og Madkulturhus). I skrivende stund er dette skrinlagt pga. kommunale besparelser mv. men der arbejdes på et beskæftigelsestilbud på Gaarden, som i mindre skala kan fortsætte ideerne fra Plantagen.

Varetagelse af det lovmæssige ansvar

Bornholms Museum er – i øvrigt sammen med kunstmuseet blandt de museer der får mindst tilskud fra staten, og selv om kunstmuseet har fået et prioriteringstilskud for en kort årrække og Bornholms Museum får ganske mange incitamentsmidler fordi vi har meget flotte resultater indenfor forskning, besøgende og omsætning, så er fremtiden fortsat usikker for begge museer.

Det er paradoksalt, idet de modeller, vi har set for et nyt tilskudssystem de sidste par år, alle ville medføre betydelig fremgang i tilskuddet for ikke mindst Bornholms Museum.

Formidling – Besøgstal og økonomi

Museet havde 2024 et virkeligt godt år på niveau med rekordåret 2021:

Besøg 01.01 - 31.12	2022	2023	2024	Diff.+/-2021-2022
Bhs. Museum	14.390	12.515	13.614	999
Erichsens Gård	4.965	3.906	5.825	1981
Gaarden	22.365	24098	22.198	-1900
Hjorths Fabrik	25.009	25.624	30.517	4893
I alt	**68.751**	**66.143**	**72.154**	**6011**

Forklaringen på den flotte fremgang er ikke helt enkel, men særligt Hjorths Fabrik nød godt af et år med fokus på keramikken gennem bl.a. Triennale-udstillingen mv. Tilbagegangen på Melstedgård/Gaarden skyldes udelukkende at der ikke var samme antal grupper i madkulturhuset, der fik en museumsoplevelse som del af deres arrangement.
Fremgangen betød samtidig at entrébetalingen gik frem med mere end 400.000 kr. og salget med næsten 750.00. Det er fantastisk dejligt og kan potentielt betyde at også vores statstilskud (incitamentstilskuddet) bliver højere.

Museumsforeningen

Bornholms Museumsforening talte pr. 31. december 2024 i alt 2.369 medlemskaber fordelt på 951 enkeltmedlemmer, 1.372 familiemedlemmer og de resterende er fordelt ml. firmamedlemmer og frimedlemmer. Vi fastholder dermed vores medlemsantal, men det har været en stor udfordring at sikre medlemstallet i en tid hvor museerne skal lukke for ombygning.
Vi har derfor indgået aftale med Høst-Museet og Gudhjem Museum om at medlemmerne kan komme der gratis i byggeperioden. Vi håber desuden at kunne tiltrække medlemmerne til fortsatte arrangementer i de andre afdelinger, til foredrag og udendørsarrangementer. Og vi satser meget på at et nyt Bornholms Museum samt en ny strategi for Bornholms Kunstmuseum med en langt mere familievenlig profil, vil være et væsentligt argument for at skaffe flere medlemmer og fastholde relevansen af et medlemskab af landets største museumsforening.

Gaarden/Melstedgård

At begynde dagen med at fodre heste, grise, geder, høns og køer sammen med dyrepasseren i stalden og på marken efterfulgt af en tur med hestevogn gennem Melsted har været rutinen for mange af vores faste og nye gæster i 2024. Det tager en lille times tid eller to, og så kan man nå en kop kaffe og en most, inden det er tid til en rundvisning i stuehuset, hvor der er smagsprøver ved brændekomfuret, sennepsrunkning i folkestuen og gode historier om livet i gamle dage for store og små. Bagefter er det duften af Skafferiets grill-selv-hotdogs der trækker en ud på grønningen til en frokostpause og fri leg på området ved den nye scene med det gamle legetøj. Vores besøgende på Gaarden bliver længe, og noget af det, vi hører og ser er, at især børnefamilierne nyder at kunne veksle mellem aktiviteterne inde på gårdspladsen og bare at kunne slappe og lege på grønningen og i haven.

Bondemanden han har altid travlt, og vinteren gik med at træne hesten Nynne til at gå for vogn, og med god hjælp fra Bornholms Køreselskab var Nynne klar til at gå i tospand sammen med den gamle hoppe Maja til sæsonstart 2024.

Vi udvikler Gaarden

Året 2024 på Melstedgård bød på flere nye tiltag. Vi lagde ud allerede på åbningsdagen 9. maj med at have besøg af de lokale tagtækkere, som fortalte om det gamle håndværk, reparerede vores stråtag og lavede en halmkube til vores nye udstilling om biavl, som Biavlerforeningen på Bornholm har hjulpet os med at sætte op i en del af loen.

Hver torsdag i højsæsonen har vi haft markedsdage på grønningen, hvor lokale producenter har tilbudt madspecialiteter og kunsthåndværk, en succes der har øget antallet af torsdagsgæster, skabt liv udenfor gårdspladsen og et blikfang, der har fået forbipasserende til at stoppe op og komme indenfor.

Som noget nyt har vi også haft mere fokus på formidling af bornholmsk sang og musik. Pajerna i stuehuset har af flere omgange inviteret til fællessang på gårdspladsen, ligesom lokale sangere og musikere har underholdt med bornholmsk og skandinavisk sang og folkemusik. Årets store trækplaster var et

fællessangsarrangement under Kulturugen 'Bornholmsk lokalromantik i ord og toner' med sprogforskeren Alex Speed Kjeldsen og lokale musikere.
Vores samarbejde med folkemusikgruppen Folk og Fæ og Bornholms Folkedansere er stadig til stor glæde for vores besøgende, når der holdes opvisninger i dans på gårdspladsen og på grønningen. At inddrage vores besøgende i fællessang og musik har været en stor succes og er noget vi vil fortsætte med i kommende sæsoner.

Sangduoen 'Bornholmeren og Skåningen' overværer Folk og Fæ spille op til dans for de bornholmske folkedansere.

I 2024 har vi haft spirende fokus på at skabe liv på hele området omkring Gaarden ved at åbne op for aktiviteter andre steder end inde på gårdspladsen. I højsæsonen har vi for eksempel på udvalgte dage inviteret børn og barnlige sjæle ud på grønningen til at lege, som man gjorde det i gamle dage. Det har i det hele taget været en succes at åbne mere op ud til området mellem Skafferiet og Madkulturhuset, og der vil fremadrettet blive arbejdet videre med at udvikle nye former for formidling, der åbner området omkring Gaarden for vores besøgende.

Pajan Ann-Katrin leger gamle lege på grønningen.

Inde på gårdspladsen var noget så enkelt som fem små kattekillinger årets omdrejningspunkt, skarpt efterfulgt af vores nye kreative værksted i loen, hvor vi er begyndt at lave pileflet og halmdukker. I efterårsferien kunne man lave roelygter og dyste om, hvem der kunne skrælle den længste kartoffelskræl, med efterfølgende spiselig præmie fra Skafferiet. Vi oplever at både børn og voksne fordyber sig i de kreative tilbud.

Magnus og Viggo laver roelygter og holdes med godt selskab af en kattekilling.

Arrangementer
Æblets dag, vores høstmarked sidste søndag i september, slog igen besøgsrekord og vi havde flere boder og stande end nogensinde. Derudover har vi igen i år afholdt Morbærdag i samarbejde med Listedgård, og Trøffel Bornholm afholdt Trøffelfestival den 30. oktober, hvor de også kiggede forbi.

Vi har med stor succes afholdt flere Langbordsmiddage i Madkulturhuset hvor gæsterne bliver inviteret til at komme og lave mad sammen med venner, de ikke kender endnu. Det er altid gode aftener med god mad og nye venskaber, og mange af aftenerne spiste vi udendørs på grønningen.
Vi har i år oplevet en nedgang i tilmeldinger til vores forskellige workshops udsprunget af Madkulturhuset, dog er Thomas Guldbæks urteture stadig en bestseller og samtlige ture har været udsolgt.

Nye ansigter og ny struktur
Året 2024 har været præget af ændringer både i personalegruppen og i strukturen mellem museet og Gourmet Bornholm. Hvad angår personalegruppen, har der været udskiftninger både i stuehuset og blandt dyrepasserne, nogle er gået på pension og nogle har søgt andre veje. Vi har sagt farvel til Solvej, Andreas og Dorte, og velkommen til Oskar i Skafferiet, Kristi i rengøringen, Ann-Katrin og Julie i stuehuset og Henrik, Christian og Phillip i marken og i stalden.

Mikkel Bach-Jensen stoppede som leder i Madkulturhuset i marts, og ved samme lejlighed sagde vi også farvel til Augustin Lindvad som kok. Gourmet Bornholm videregav lederstafetten til Thomas Guldbæk indtil Pelle Nybirk blev ansat sidst på året. De fremtidige sæsoner vil vise, hvordan det fortsatte samarbejde med Gourmet Bornholm vil udvikle sig både strukturelt og i praksis.

En anden ændring er også, at Skafferiet nu varetages fuldt og helt af museet og ikke som hidtil i samarbejde med Gourmet Bornholm. Det har foreløbig ikke medført de store ændringer, enkelte varer er udgået af sortimentet, men vi har ikke oplevet at der har været efterspørgsel. Fødevarer, vores frokost og kager sælger godt, bøger jævnt og keramikken mindre. Desuden oplever vi, at krydstogtgæsterne handler godt, og som oftest køber de varer, de har fået serveret som smagsprøver i forbindelse med deres rundvisning. Skafferiets nye bestyrer Oskar Prip er tilfreds med sæsonen, og personalegruppen fortsætter i 2025.

Frivillige og Imarksættere
Vi er glade og taknemmelige for alle de frivillige, der er tilknyttet Gaarden, og som jævnligt kommer og beriger stedet med deres kunnen på forskellige områder. Det er altid hyggeligt at der bliver slebet leer på gårdspladsen, at mølleren kommer og holder møllen på marken i gang, at Folk og Fæ og Bornholms Folkedansere spiller op til dans, og vi har stor glæde af vores blomsterpasser Rikke, der sørger for at stuehusets blomster overlever vinteren. Desuden har en flok elever fra Campus Bornholm bygget læskure til får og geder og lavet en lejrplads oppe ved det lille fårehus på marken. Det er vi meget glade for. Vores udlicitering af jordlodder til økologiske iværksættere, Imarksætter-projektet, er i år blevet udvidet med Trøffel Bornholm, der har plantet træer podet med trøffel. Det bliver spændende at følge det nye projekt, ligesom vi følger Bornholms Ismejeri, der har plantet kirsebærtræer, Melsted vin, Listedgårds morbærtræer og krydderurtehaverne.

Alt i alt en god sæson på Melstedgård, vi ser frem mod 2025 med nye tiltag og formidlingsprojekter i støbeskeen og en velfungerende og engageret personalegruppe, der er klar til endnu en sæson.

Hjorths Fabrik

Årets udstillinger
Vi startede årets udstillingsrække d. 16. februar, med åbning af udstillingen, “Feltarbejde – i Gertrud Kudielkas fodspor”. Med værker af Malene Hartmann Rasmussen.

Udstiller Malene Hartmann Rasmussen havde lavet alle de værker, som kunne ses på udstillingen, under hendes *artist in residence*-ophold på Hjorths Fabrik i 2022. Her fordybede hun sig i Hjorths Fabriks historie og i særdeleshed Gertrud Kudielkas figurer.
Ud over at søge inspiration i Hjorths Fabriks samling, blev også dyrene på Melstedgård besøgt ugentligt, her kunne Malene ses siddende på marken eller i stalden og modellere. Dyrenes anatomi, bevægelser og adfærdsmønstre fandt vej ind i de mere gennemarbejdede værker, som hun efterfølgende skabte tilbage på værkstedet på Hjorths Fabrik.

Gedekiddet her, som er fra udstillingen, er nu en del af Bornholms Museums samling.

Under arbejdsopholdet blev vinter til forår, i den gamle have på Hjorths Fabrik, forvandledes knopper til blade og blomster. En af keramikerne på Hjorths Fabrik drejede en række krukker i skønvirkestil, som var baseret på Malenes egne designs. Efterfølgende brugte Malene krukkerne som et lærred, hvorpå hun modellerede sine dekorationer. Det endte med en værkserie inspireret af haven på Hjorths Fabrik.

I maj og juni 2024 boede og arbejdede Norske Heidi Bjørgan som *artist in residence* på Hjorths Fabrik. Hun havde længe haft en forkærlighed for Hans Hjorths sortbrændte keramiske værker fra slutningen af 1800-tallet og starten af 1900-tallet. Heidi fordybede sig, under sit ophold, i en verden af ugler, flagermus, valmuer, katte og edderkopper. På loftet og i kælderen på fabrikken fandt hun utallige gipsforme fra slut 1800-tallet og frem. Mange af formene har ikke været brugt i brug 100 år.

Gipsformene blev møjsommeligt udvalgt. Oprindeligt blev formene brugt som kvætseforme, men Heidi valgte at støbe i dem. Ved at anvende denne teknik og sammensætte former på nye måder, gav hun figurer og dekorationer et andet udtryk. Hun anvendte desuden andre og nye glasurer, der skabte en kunstnerisk sammenhæng til hendes tidligere arbejder. Opholdets hovedformål var at arbejde hen imod en stor udstilling, som Heidi Bjørgan skulle have det følgende efterår/vinter, på museet Kode i Bergen.

I juni måned sluttede første del af Heidis ophold med en lille udstilling på Hjorths Fabrik.

I juli vendte Heidi tilbage, for at færdiggøre, glasere og brænde de værker, hun havde lavet under sit ophold tidligere på sommeren.

Værket her, som er lavet blandt andet ved hjælp af forme fra "kattelampen" fra Hjorths tidlige produktion, blev købt af det Norske nationalmuseum, på Heidi Bjørgans udstilling i Bergen.

I slutningen af august begyndte kasser med værker fra hele Europa at ankomme til Hjorths Fabrik.

64 udstillere, var udvalgt af en international jury til at deltage i European Ceramic Context 2024. 28 af dem skulle udstille på Hjorths fabrik og resten på Grønbechs Gård i Hasle.

European Ceramic Context arrangeres i et partnerskab mellem Det Kongelige Akademi, Bornholms Kunstmuseum, Grønbechs Gård og Makers Island-sekretariatet under Bornholms Regionskommune. Triennalen markerer den europæiske keramikscene gennem udstillinger, foredrag og debat.

Temaet for dette års context var bæredygtighed. Et tema, som blev grebet meget forskelligt an. Nogle udøvere arbejdede meget konkret med bæredygtighed i deres materialevalg og brænding af deres arbejde. For andre var det budskabet, der var det bærende element i værket.

Triennale-åbningen, lørdag d.14. september, var meget velbesøgt. Vi havde godt 300 besøgende, som nød fadøl, jazz-musik i haven og en fantastisk udstilling, som fyldte alle udstillingsarealer på Hjorths.

Dagen efter, lørdag d. 15. var der på Hjorts Fabrik seminar, vidensdeling og paneldiskussion.

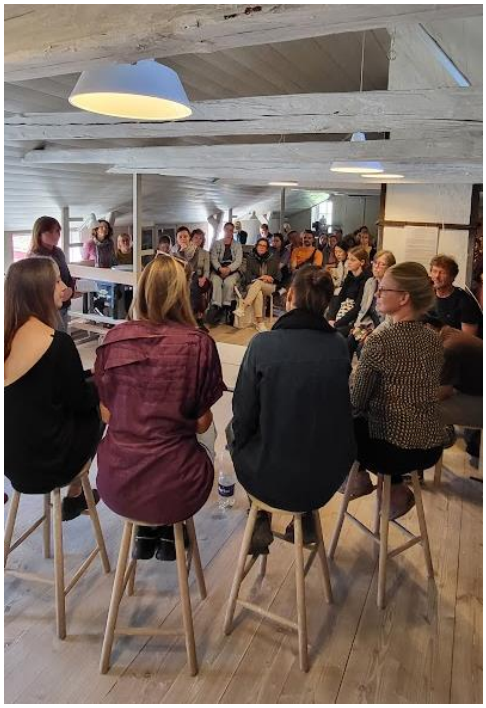

2024 - et år med mange nye ansigter

I marts måned fik vi ny lærling, det var Yasmin Mynster, der i 2023 tilbragte 4,5 måned på Hjorths som praktikant. Det var så godt et samarbejde, at vi i slutningen af praktikken sammen besluttede at Yasmin skulle vende tilbage som lærling i foråret 2024.

I april startede vores nye medarbejder Ulrik Frikke-Schmidt. Han kommer fra USA, hvor han er opvokset med sin danske familie. Ulrik har taget en Bachelor i kunst og design på University of Michigan og har efterfølgende arbejdet på en historisk flisefabrik i USA.

Hele foråret havde vi glæde af Anne Holm, som praktikant fra Glas og Keramik-Skolen i Nexø. Hele sommeren boede og arbejdede praktikanterne, Florencia Aguirre fra Chile og Ashley Sheekey fra England på Hjorths.

Nyt tiltag på Aktivitetsværkstedet

Kurserne på aktivitetsværkstedet i sommeren 2024, solgte lidt dårligere end forventet. Så i efterårsferien tilbød vi, som noget nyt, et dekorationskursus. Kurset krævede, at man havde været på drejekursus først, da man skulle dekorere sine egne drejede emner. Kurset blev taget godt imod. Det var dybt koncentrerede gæster der deltog. Vi tager erfaringen med videre til 2025.

Igen i år sluttede vi året af med et velbesøgt julemarked

1.500 gæster fandt vej til det stemningsfyldte julemarked. Igen i år var det medlemmer af ACAB, som deltog med deres kunsthåndværk, som de viste og solgte i det gamle fabriksanlæg. I haven var der hyggelig stemning, børn kunne bage pandekager og riste marshmallows. Der var også mulighed for at købe kaffe, sandwich, risengrød og kage. Det var Melstedgård, der stod for madsalg, og igen i år var det Brian fra Buchwalds Kaffe, der stod for kaffesalget.

Erichsens Gård

Erichsens Gård har i 2024 haft mange besøgende. Også her kunne det mærkes, at der var krydstogtsskibe som anløb Rønne. Vores publikum glædede sig meget over den åbne have fra mandag til torsdag. Med midler fra Rønne Knudsker Byforeningen kunne vores gartnere i 2024 genskabe en mere oprindelig have med nye planter og bede.

Bornholms Museum

Det kulturhistoriske Museum i Sankt Mortensgade havde et godt år. Lørdagsarrangementerne tiltrak rigtig mange medlemmer af Museumsforeningen og også rigtig mange børnefamilier fandt deres vej til museet. I 2024 gik tallene for krydstogts turister som kom på egen hånd op og også mange grupper fra krydstogtskibene kom gennem døren.

I december havde vi rekordmange børn på museet og årets juleudstilling blev et hit.

Skoler/børn

Året var præget af arbejdet med Museumscenter Rø, derfor var skolearbejdet neddroslet. Da projektet blev aflyst, blev der i stedet sat spot på at gennemse og nytænke skoletilbud. Derfor var skolemedarbejder Ella Forchhammer og Sanne Steenberg Hansen på seminar i Beograd i regi af Historie Lab/EuroClio's program om "Monumental history", som sætter spot på den vanskelige historie bla. gennem monumenter. Erfaringerne herfra skal bruges i undervisningsoplæg til udskolingsklasser og Campus. De mest besøgte skoleoplæg er stadig 2. Verdenskrig, skolestuen og Hjorths Fabriks undervisningsoplæg om industrialisering samt form og funktion. Lejrskoler søger primært 2. Verdenskrigs-byvandring samt Hjorths Fabrik.

Der har i 2024 været arbejdet med en ny Museumsklub for børn i alderen 8-15 år. Gennem workshops og arrangementer bla. "Lyden af Oldtiden" med fagfolk ovrefra. Dette foregik i samarbejde med Bornholms Kunstmuseum og med støtte fra Bornholms Regionskommunes Kulturaftale med staten. Museumsklubben har vist sig vanskelig at få op at stå, men arbejdet fortsætter.

Bornholms Museum deltog i Bornholms Regionskommunes sommerferietilbud med "Den eventyrlige Have på Erichsens Gård og bondegårdslejr på Melstedgård. Begge tilbud, der hurtigt blev booket.

Årets juleudstilling på Bornholms Museum handlede om Farven Lilla. 25 institutioner/skoler udstillede, 699 børn kom forbi.

1553 Bornholmske skoleelever besøgte BM/HF/EG/M
506 lejrskoleelever besøgte BM/HF/EG/M
253 elever fra ungdomsuddannelser besøgte BM/HF/EG/M
274 studerende var forbi BM/HF/EG/M

Nyere tids område

2024 blev på mange måder et usædvanligt år. For nyere tids afdeling begyndte det med et meget intensivt samarbejde med Moesgaard Museums udstillingstegnestue, hvor der blev arbejdet meget konkret med planerne for de kommende udstillinger i det nye museum. Planlægningsarbejdet gik fra identifikation af de overordnede ideer og temaer i udstillingerne helt ned til indholdet af enkelte montrer. Allerede året før havde der været et skitseprojekt klart, og nu skulle det indpasses i de rammer, som den kommende bygning kunne tilbyde.

Der blev også arbejdet detaljeret med at planlægge indlån af genstande til udstillingerne fra Nationalmuseet, som jo har store dele af særligt den arkæologiske kulturarv fra Bornholm i sine samlinger. Det var og er fortsat et godt samarbejde, som giver både os på Bornholms Museum og vores kollegaer i København en større indsigt i det bornholmske materiale.

Men alt dette arbejde kom til en brat afslutning, da projektet blev standset. Det var noget af en mavepuster for udstillingsgruppen, men livet gik videre, og andre opgaver meldte sig hurtigt.

Ivan Schultz (til venstre) i fuldt jernalderornat tog imod gæsterne ved åbningen af den lille udstilling om Kobbeåfyrsten.

Kobbeåfyrsten
Hen over sommeren modtog museet en fin gave fra jernalderentusiasten Ivan Schultz. Han har fået fremstillet et komplet udstyr for en jernalderfyrste baseret på indholdet af en usædvanlig rig grav ved Kobbeåens udmunding. Dette udstyr havde han brugt på træf for reenactere i Danmark og Norden. Men efter at have fået en kræftdiagnose, valgte Ivan generøst at forære materialet til Bornholms Museum, hvor det fremover vil kunne bruges til at formidle jernalderens historie. Museet håber at hente det originale indhold af Kobbeå-graven hjem til Bornholm, så vi kan vise de rustne rester side om side med de farvestrålende rekonstruktioner, hvilket giver en langt bedre forståelse af det arkæologiske materiale.

I august og september afholdt museet rundvisninger i Rønne og Nexø, hvilket hjalp på besøgstallet i "skuldersæsonen", hvor der ellers ikke er så mange besøgende.

Lørdagsforedrag
I lighed med de foregående år afholdt museet lørdagsforedrag, der trak et fint antal besøgende til. Her følger en kort oversigt:

13.1 fortalte chefarkæolog Jens Berthold og arkæolog Michael Thorsen om årets gang i bornholmsk arkæologi i 2023. Den 3.2. fortalte Arkæolog Anders Pihl om sit forskningsprojekt FORTIS om fæstninger og borge på Bornholm.
Den 1.3. kom Tove Udsholt og fortalte om "Jødernes flugt – også fra Bornholm". Tove Udsholt fortalte om, hvordan hun blev efterladt, da hendes familie flygtede til Sverige i 1944. Og så fortalte hun om den del af hendes jødiske familie, der kom fra Bornholm, og hvordan de klarede sig under krigen. Det var interessant, idet en helt speciel jødisk lysestage i museets samling med stor sandsynlighed stammer fra hendes onkel på Bornholm.
Den 9.3. var spørgsmålet "Hvor blev de døde af?" Arkæolog Lærke Kjærsgaard Schartau fortalte om Sorte Muld. Oplægget tog udgangspunkt i det mærkelige faktum, at der ikke er fundet en gravplads i forbindelse med Sorte Muld-pladsen. Hun sammenlignede i foredraget Sorte Muld med andre kendte kultpladser fra den germanske jernalder.
Den 16.3. var overskriften "50 år med Bornholms Arkæologi". Fhv. chefarkæolog Finn Ole Sonne Nielsen gav en status på vores viden om øens oldtid og berettede om højdepunkterne i arbejdet med at genopdage fortiden.
Så var der en pause indtil foredragene blev genoptaget i efterårssæsonen.
Den 2.11. var der lokalhistorisk foredrag med udkig til nazismen og dens flygtninge med Finn Rowold og Knud Lindholm Lau. Den 9.11. var der præsentation af Bornholmske Samlinger 2024, "Petrea og de 18000 breve" om familien Nygaards store og spændende arkiv. Den 16.11. fortalte museets nye chefarkæolog, Jens Berthold, om sin baggrund og særlige relation til Bornholm, og hvad hans tyske erfaring betyder for hvordan han griber arkæologien an her på øen.
Den 23.11. fortalte museumsinspektør Jakob Seerup om Nordstream-sabotagen i 2022. Såkaldt hybride angreb på kritisk infrastruktur på bunden af havet var ikke noget, vi talte særlig meget om før Nordstream. Men lige siden har det fået større og større opmærksomhed. Ikke mindst netop med de mange mistanker om sabotage på kritisk infrastruktur som kabler i Østersøen i 2024. Den 30.11. handlede det om film og filmhistorie. Det var "Foreningen til sikring af den bornholmske kulturarv", der fortalte om sit virke. Formålet med foreningen er at digitalisere smalfilm og andre filmoptagelser, der har historisk betydning for Bornholm. Desuden vil foreningen optage interviews med ældre mennesker i den bornholmske befolkning.

Museets inspektører afholder også løbende foredrag i andre fora. Formidlingsinspektør Sanne Steenberg Hansen og museumsinspektør Jakob Seerup stiller ofte op og fortæller om glemte eller aktuelle emner.

Gipsforme fra Hjorths Fabrik
Bornholms Museum har en omfattende samling af gipsforme fra Hjorths Fabrik. Nogle af formene er helt tilbage fra den tidlige produktion. Ved overtagelsen af Hjorths Fabrik i 1990'erne blev formene pakket i flyttekasser og placeret på høje reoler i en garage ved administrationsbygningen i Rolighedsgade/Smedegade. Grundet museets administrations flytning til Snorrebakken i 2024 skulle garagen tømmes. Der var 238 flyttekasser, der vejede op til 50 kg hver og en del løse forme på hylder.

Flytningen var selvsagt meget ressourcekrævende og det stod hurtigt klart, at der ikke var ressourcer til at danne sig et komplet overblik over samlingen. Formene blev pakket på paller og er nu opmagasineret i et midlertidigt magasin i Østerlars.

Omkring 350 genstande blev registeret i museets database og blev ompakket. Resten blev flyttet, som de var pakket. Både den tidligere og den nye registrering muliggør, at mange forme kan identificeres og relateres til produkter i kataloger og i samlingen på Hjorths Fabrik.
Til vores store glæde tildelte Brdr. Larsens Legat Bornholms Museum 100.000 kr. til arbejdet med denne flytning.

Sideløbende med samlingsgennemgang og kassation bliver museets samlingsdatabase løbende opdateret med essentiel information. Dette er altafgørende for udvælgelse af genstande til de nye udstillinger. Fremfindelsen af genstande og udarbejdelsen af genstandslister til den nye opsætning af samlingen er påbegyndt, selvom det nye museumsprojekt er standset, arbejdes der frem mod, at der findes en ny løsning med nye udstillinger. Det står klart at den hidtidige registrering ofte er ekstrem mangelfuld, og derfor er samlingsarbejdet ofte ganske omfattende.

Bornholmske Billeder
Arbejdet med at lægge historiske fotografier online på platformen www.bornholmskebilleder.dk fortsætter i samarbejde med Bornholms Øarkiv. Der kommer hele tiden "nye gamle" billeder til. I december måned lykkedes det med gavmild hjælp fra Kibsgårds Fond at erhverve 100.000 negativer fra den bornholmske fotograf Bjarne Ilsted Bechs virke fra ca. 1950-2000. Det er en kæmpe tilføjelse til samlingen, som nu står for at skulle digitaliseres og publiceres. Det kan kun lade sig gøre med god hjælp fra vores frivillige, der står for scanningen af de mange billeder.

Forskning i nyere tids område
Museumsinspektør Jakob Seerup arbejder på en engelsksproget forskningsartikel om Bornholm under tysk og sovjetisk besættelse 1940-46. Artiklen bliver af større omfang og skal udkomme i en antologi under titlen "Islands at War", der udgives af Försvarshögskolan i Stockholm i 2026.
Jakob Seerup deltog også i et forskningsseminar i Helsingfors "The Lost Navy Conference", som omhandlede skibsvrag og søfartshistorie i Østersøområdet. Jakob er med i advisoryboardet for projektet "Den Glömda Flottan", som seminaret var en del af. Det er et godt forum til at se Bornholm i sammenhæng med de øvrige østersølande.

Digital kommunikation

Digital kommunikation Websider			
	Samlet antal klik	Samlet antal exponeringer	Totalt antal besøgende
bornholmsmuseum.dk	27147	738956	21520
bornholmarch.eu	2347	60606	2988
underjordiske.dk	2458	37760	2992
helleristninger-nordbornholm.dk	336	18842	67
hjorthsfabrik.dk	15414	215814	11843
Totalt:	**47702**	**1071978**	**39410**

Bornholms Museum Facebook

2,9 tusind synes godt om 3,2 tusind følgere (fremgang på 200)

Visninger: 116.000, Rækkevidde: 58.000 (øgning på 17% fra 2023)

Interaktion med indhold: 6500 (Øgning på 68% siden 2023), Kvinder: 59,1 %, Mænd: 40,9 %

Hjorths Fabrik Facebook

2,8 tusind synes godt om, 3 tusind følgere

Hjorths Fabrik har også meget aktiv instagram-profil med 4030 følgere. Her bliver der præsenteret udstillere, hvem der er i artist in residence og reklameret for drejekurser og arrangementer. På stories bliver der delt mere uformelle videoer og billeder

Gaarden – Bornholms Madkulturhus har 4000 følgere i 2024.

Erichsens Gård har 168 følgere i 2023.

Nyhedsbrevet fra Bornholms Museum
Nyhedsbrevet udsendes ca. 1 til 2 gange hver måned, og har 1483 abonnenter. I alt 23.860 nyhedsbreve blev åbnet og læst.

DEN ARKÆOLOGISKE VIRKSOMHED 2024

Jens Berthold

Bornholms Museums arkæologiske afdeling er stadig i en overgangsfase med nyt personale, nye lokaler og store projekter. Flytning fra de gamle kontorer og faciliteter i Rolighedsgade til Snorrebakken har skabt et helt nyt arbejdsgrundlag, som også bliver markeret med et nyt navn: Arkæologisk Center. Storprojektet Energiøen fortsattes med forundersøgelser og de første udgravninger forbundet med nyansættelser til udgravningsholdet.

Flytning til Arkæologisk Center

De gamle skolelokaler på Snorrebakken 66, lidt udenfor Rønne mod Knudsker, blev i løbet af året renoveret og indrettet. Parallelt gik planlægningen videre med fordeling af de forskellige opgaver samt indretningen fx af et mellemmagasin, vaske- og tørrefaciliteter, fotorum og laboratorium. De nye lokaler bliver Arkæologisk Center på Bornholms Museum og sammen med det nye navn udvikledes et nyt logo, hvor helleristningsskibet fra Brogård-feltet nu markerer museets arkæologiske afdeling. Med hjælp af A.P. Møller-Fonden, bornholmske fonde og Bornholms Regionskommune, som gav penge til huset og dets indretning, er renoveringen og de første skridt til nye, fine lokaler gået planmæssigt.

Dele af Knudsker skole på Snorrebakken er på vej til at blive det nye arkæologisk center. (Foto: Jens Berthold)

ARKÆOLOGISK CENTER
BORNHOLMS MUSEUM

Det nye navn åbner op for alle aspekter og aktiviteter af Bornholms arkæologi og det nye logo viser et af Bornholms særpræg indenfor dansk arkæologi.

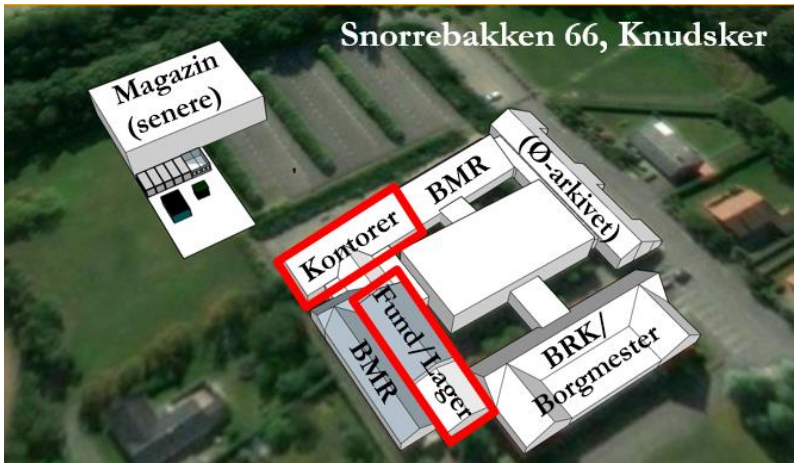

Oversigtsplan over de arkæologiske faciliteter (i rød ramme) (BRK/Martin Eplov/Jens Berthold del.)

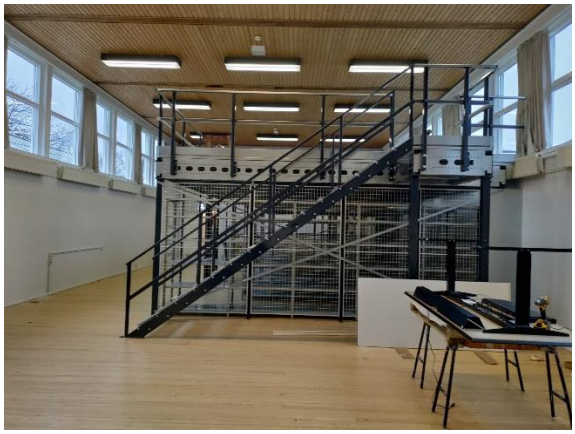

Den gamle gymnastiksal før indflytning og efter opstilling af mezzaninen, som skal tjene som mellemlager.

Ved afslutningen af 2024 kunne den arkæologiske afdeling flytte med deres kontorer, som de første museumsmedarbejdere fra det hyggelige og gamle, men også trange hus i Rolighedsgade til de nye rummelige lokaler. November og december måned var derfor præget af oprydning, nedpakning og sortering af både fund, arkivmateriale, fagbøger og kontorudstyr.
TV Bornholm informererede med udsendelsen om flytningen:
https://www.tv2bornholm.dk/artikel/ny-boplads-til-bornholms-museums-arkaeologer

Udgravninger og andre feltaktiviteter
Tyngdepunktet af feltaktiviteterne lå stadig på Energiø-projektet med fortsættelsen af forundersøgelser og begyndelsen på de første udgravninger ved landanlægget sydvest for Åkirkeby. Det krævede størstedelen af museets arkæologer. Men også i sammenhæng med kommende byggeaktiviteter og råstofudvinding ydedes en større indsats med forundersøgelser, udgravninger og overvågninger, delvis bygherrebetalt (kap. 8-sager), delvis betalt af museet som del af kerneopgaverne. Nationalmuseet var, delvis sammen med Bornholms Museums arkæologer, ved jordarbejder ved kirkerne i Ibsker og Gudhjem. Slots- og Kulturstyrelsen fortsatte deres restaureringsarbejde på Hammershus, som kunne forbindes med forskningsspørgsmål, hvor Bornholms Museum også var involveret. Et eget forskningsprojekt i samarbejde med Institute for Field Research og bornholmske såvel som danske frivillige afsluttedes ved Vasagård Vest-pladsen. Geofysikerne fra Wien var gentagne gange på øen med målinger på forskellige pladser.

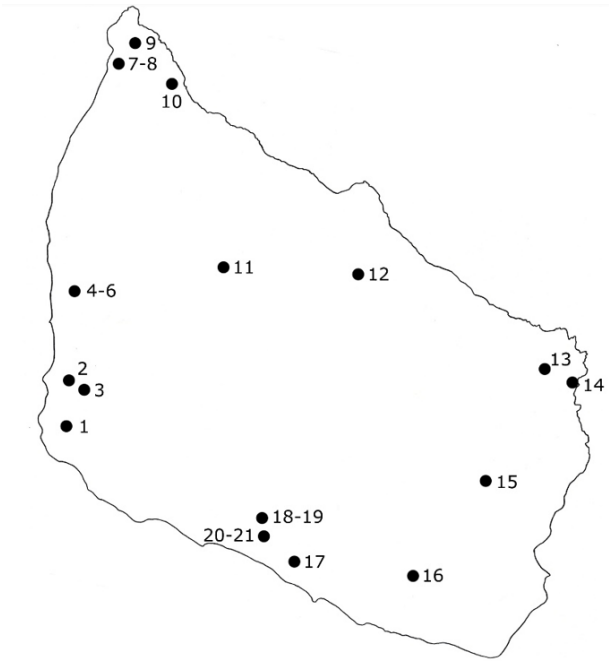

1. Industrivej 9, Rønne, BMR 4212
2. St. Almegård, Knudsker, BMR 4208
3. Tornegård, Knudsker, BMR 4210
4. Ålyst, Klemensker, BMR 2092
5. Baggård, Klemensker, BMR 4206
6. Baggård, Klemensker, BMR 861
7. Madpakkehus Hammershus, Allinge-Sandvig, BMR 4209
8. Hammershus, Allinge-Sandvig, BMR 2040
9. Langebjerg, Allinge-Sandvig, BMR 4200
10. Tejnvej, Allinge-Sandvig, BMR 4201
11. Bjergegård, Klemensker, BMR 4225
12. Østerlars Rundkirke, Østerlars, BMR 4198
13. Sorte Muld, Ibsker, BMR 1191
14. Frenne Grusgrav, Grisby, BMR 4265
15. Gryet, Bodilsker, BMR 3017
16. Ringborgen på Rispebjerg, Pedersker, BMR 1652
17. St. Munkegård, Åker, BMR 3352
18. Vasagård Vest, Åker, BMR 2147
19. Soldatergård, Åker, BMR 3855, BMR 4139 og BMR 4182
20. Ll. og St. Duegård mm., Energiø, Åker, BMR 4191
21. Ll. Bakkegård, Energiø, Åker, BMR 4202 og BMR 4230

Undersøgelser gennemført af og i samarbejde med Bornholms Museum i 2024 (kort: René Laursen).

1. Industrivej 9, Rønne, overvågning, BMR 4212, museets egen forskning
Mellem maj og juli blev jordarbejde i sammenhæng med nybyggeri af en Harald Nyborg-butik overvåget af Sophie McAulay. Mere end 50 anlæg blev konstateret, nogle af dem stolper, og mange af dem kun dårligt bevaret og forstyrret. En afsluttende vurdering af pladsens indretning og datering ventes, men fund og anlæg tyder på, her har været en plads fra jernalder til middelalder.

2. St. Almegård, Knudsker, forundersøgelse, BMR 4208, kap. 8/bygherre-betalt og museets egen forskning
På flere arealer i kaserneområdet ved St. Almegård nord for Rønne skal der opføres forskellige nye bygninger og ny infrastruktur. Tidligere planer om nybygning har allerede over i de seneste år ført til forundersøgelser, men i 2024 gennemførtes i perioder mellem marts og oktober overvågninger, forundersøgelser og udgravninger, som for det meste blev gennemført og ledet af Sophie McAulay. Pladsen blev udnyttet i tidsrummet fra bondestenalder til nyere tid, men tyngdepunktet formodes at ligge i bronzealder og ældre jernalder med kogestensgruber, husrester og brandgrave. En del af de dokumenterede levn er knyttet til den historiske gård. Under de mere end 50 givne x-numre findes knogler og andet materiale fra neolitikum op til historisk tid.

En flintmejsel fundet i et anlæg ved St. Almegård. (Foto: Sophie McAulay del.)

3. Tornegård, Knudsker, forundersøgelse, BMR 4210, kap. 8/bygherre-betalt
BOFAs genbrugsplads udenfor Rønne skal udvides ind på Tornegårds areal. Den historiske gård er revet ned og, sammen med marken mod vest, blev i alt 31.000 m^2 forundersøgt af Sophie McAulay i juli og november. På det større markareal fandtes i søgegrøfterne rester af en jernalderboplads, sandsynligvis fra romersk jernalder til vikingetid og spor fra middelalder/historisk tid. En udgravning af næsten hele arealet er planlagt i 2025, hvor fundpladsen vil beskrives nærmere på et dyberegående arkæologisk grundlag.

Søgegrøfter med bopladsrester vest for Tornegård i Knudsker. (Foto: Sophie McAulay del.)

Selve gårdspladsen blev undersøgt med de første søgegrøfter omkring og under de aktuelle bygninger i slutningen af året. Her fandtes blandt forhistoriske anlæg og fund især fundamenter, kulturlag og gulvlag af Tornegårdens forgængere. Det giver en chance for at følge gårdens historie i forskellige byggefaser tilbage til middelalderen. Forundersøgelser skal fortsættes i 2025, og udgravningen forventes i samme år, hvor der vil gives en mere omfattende beretning.

4. Ålyst, Klemensker, udgravning/prøvetagning, BMR 2092, museets egen forskning

Udgravninger ved Ålyst startede i 1998 og blev i 2004 og 2009 suppleret med en profilsondage i skrænten på den nordlige bred af Bagåen, syd for grusgraven og de mesolitiske bopladser på sand- og grus-undergrunden. Tykke tørvelag med vældig gode bevaringsforhold tæt på en kilde, som løber til åen, blev dokumenteret. Den gamle profil blev genåbnet i juni 2024 til prøvetagning af eDNA og pollenprøver i samarbejde med Lasse Sørensen fra Nationalmuseet og Anthony Henry Ruter fra Globe. Fire jordsøjler blev hjemtaget til laboratoriet på Københavns Universitet med rester af forhistorisk DNA skal levere analysegrundlaget til rekonstruktion af vegetation, dyreverden og også menneskelige aktiviteter. Resultatet heraf afventes med spænding.

Profil med tykke tørvelag fra stenalderen og en afdækning sandsynligvis fra bronzealderen ved Bagåens skrænt. (Foto: Jens Berthold)

I 2024 afsluttedes også de arkæologiske undersøgelser af PLE's grusgrav ved Ålyst – syd for Baggård. Undersøgelser indledtes i 1998 og har medført den største undersøgelse af bosættelser fra Maglemosekultur, der er blevet gennemført i Danmark. Både i øst og vest fandtes endnu ikke undersøgte områder. Og begge steder fandt Finn Ole S. Nielsen rester af flintværksteder fra en tidlig del af Maglemosekultur med lancet-mikrolitter. Der fandtes i vest tillige fund fra tidlig bondestenalder og et kulturlag fyldt med trækul og ildskørnede sten fra yngre bronzealder. I øst fandtes to hulvejsspor over den højde der kaldes "Jakobs-bakke" som fra Ndr. Muleby-gård har passeret Bagåen og i N-S retning har retning mod Hasle.

5. Baggård, Klemensker, udgravning, BMR 4206, museets egen forskning
Grusgraven i den sydvestlige del af Baggårds jord udvidedes mod vest i løbet af 2024. Finn Ole Sonne Nielsens overvågninger efter fjernelse af pløjelaget førte til en undersøgelse, der blev fortsat af museets øvrige arkæologer af et 4000 m^2 stort område med levn fra Maglemosekulturen, Stridsøksetid samt yngre bronzealder og yngre perioder.

I det yderste sydvestlige hjørne fremkom der en mesolitisk flintkoncentration, som gav anledning til en mindre undersøgelse af Finn Ole med især hjælp af Thorkil Thorsen og andre frivillige amatører. En grube A33 ved kanten af grusgraven leverede et mindre fundkompleks med ornamenteret keramik, flint og brændt ben, der kan dateres til Stridsøksekultur. En lille brandgrav A10 med en del brændte ben er det eneste sikre tegn på gravlægninger, sandsynligvis i yngre bronzealder. Bosættelsen var hårdt nedpløjet og der fandtes alene bunden af kogestensgruber/jordovnene samt enkelte stolpehuller fra to- og treskibede huse.

Grube A33 ved kanten af Baggårds grusgrav og ornamenteret keramik fra Stridsøksekultur fra samme grube (BMR 4206x33). (Foto: Jens Berthold tv., René Laursen th.)

6. Baggård, Klemensker, geofysik, BMR 861, museets egen forskning
En kendt yngre jernalder- og vikingetids-boplads nordfor Baggård ved Muleby blev genopsøgt med geofysiske måleapparater i efteråret 2024 af vores østrigske samarbejdspartner fra Wien. Fra ledningsundersøgelsen i 2010 og en egentlig udgravning i 2012 kendtes et vigtigt anlæg, Bornholms indtil videre første sikre grubehus. Med årene kom der også en del detektorfund fra samme mark. Geofysikken afslørede ikke kun placering af jernalderhuse men også andre, sandsynligvis ældre anlæg. I magnetogrammet ses tydeligt en dobbeltrække af kogestensgruber som sorte pletter, som kunne stamme fra bronze- eller ældre jernalder. På GPR-kortet kommer 7 huse frem op til 200 m nordvest fra gården, som sandsynligvis blev deres efterfølger i middelalder. Det er tænkeligt, at proprietærgård Baggård, som udskiller sig med sin særlig stilling og rettigheder, allerede før havde været en betydningsfuld gård.

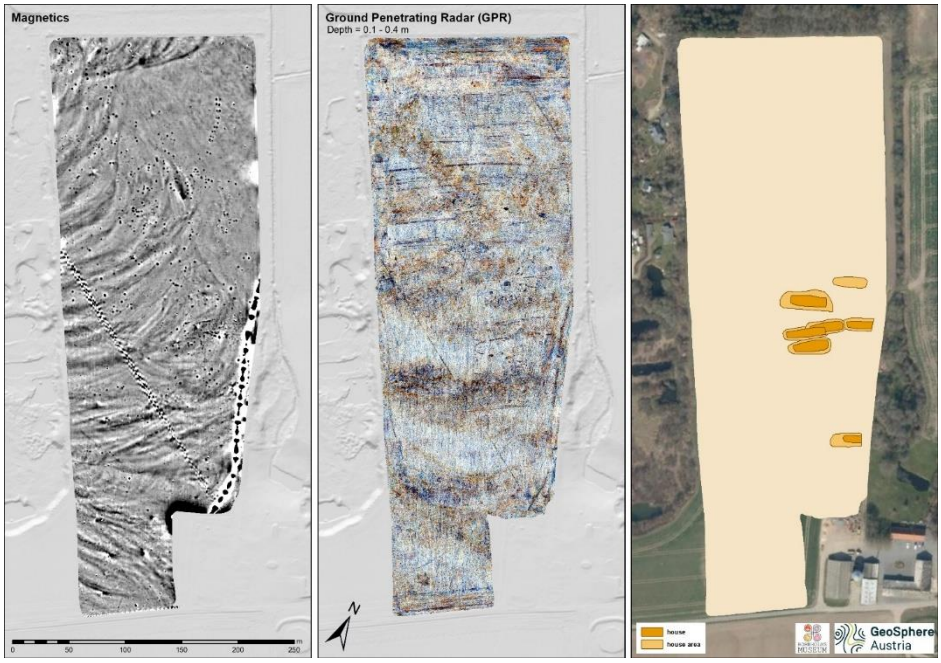

I geomagnetogram t.v. ses tydeligt nyere ledninger, bopladsaktivitet i midten og en dobbeltrække af kogestensgruber mod nord. GPR-billedet i midten viser tydelige hustomter, som er fremhævet på den fortolkede plan t.h. (Kort: GeoSphere Austria)

7. Madpakkehus Hammershus, Allinge-Sandvig, overvågning, BMR 4209, museets egen forskning
Naturstyrelsen gik i marts i gang med opførelse af et nyt "Madpakkehus" ved Slotslyngsvejen til cyklister og andre turister. Selvom placeringen ligger 350 m fra borgens port, kan der forventes arkæologiske fund knyttet til borgen. Aktiviteterne i middelalderen begrænsede sig ikke til selve borgen i dens storhedstid, hvorfor der kendes en del spor af økonomiske aktiviteter rundt omkring borgruinen. Den afgravede muldjord fra det mindre byggeområde blev samlet i en jordbunke, og heldigvis var De bornholmske amatørarkæologers formand Kenn Sonne til stede og kontrollerede jorden med metaldetektor. Ud over diverse byggematerialer, knogler, jern og blygenstande var det især otte middelaldermønter, som faldt i øjnene. To borgerkrigsmønter fra Erik Menved (1286-1319) og Christopher II. (1320-1332) kan bestemmes nærmere. Det opgravede jordmateriale kan udmærket stamme fra Haubergs udgravninger på selve borgruinen, hvor han har flyttet mange vognlæs til omgivelserne.

Dansk penning af Erik Menved, MB 434 (t.v.) og Christopher II, MB 524 (t.h.) (Foto: René Laursen)

8. Hammershus, Allinge-Sandvig, geofysik, BMR 2040, betalt af SLKS
Under ledelse af SLKS og dens nye arkæologiske ansvarlige, Lars Meldgaard Sass Jensen, sørgede Bornholms Museum for, at en geofysisk måling blev gennemført af GeoSphere Austria i forlængelsen af deres ophold på Bornholm. På arealet direkte nordvest foran borgruinen kendes til forsvarsværker fra en prøvegravning i 1991.

9. Langebjerg, Allinge-Sandvig, forundersøgelse, BMR 4200, kap. 8/bygherre-betalt
Nordøst for Langebjerg i Sandvig er der planlagt et nyt feriehusareal. Museet var involveret pga. kendte helleristninger og andre forhistoriske spor. Sophie McAulay udførte derfor i marts en forundersøgelse, som

resulterede i næsten 100 anlæg med især gruber, kogestensgruber og stolpehuller sandsynligvis fra bondestenalder og bronzealder.

10. Tejnvej, Allinge-Sandvig, forundersøgelse, BMR 4201, kap. 8/bygherre-betalt
Ligesom ved Langebjerg var det en anmodning om at bygge feriehuse ved Tejnvej, som førte til en forundersøgelse med søgegrøfter fordelt på over 2 ha, hvor Sophie McAulay stod for undersøgelsen. Flere forhistoriske anlæg og et muligt nyt skåltegn blev opdaget, men skal in situ-bevares, hvorfor der ikke skal laves en egentlig udgravning.

Søgegrøfter med forhistoriske anlæg ved Tejnvej i Allinge. (Sophie McAulay del.)

11. Bjergegård, Klemensker, forundersøgelse og udgravning, BMR 4225, kap. 8/bygherre-betalt
Den gamle grusgrav ved Bjergegård øst for Klemensker skal udvides for at udnytte Splitsgårdslinjens moræneaflejringers sand og grus. Kontrollen af arealet efter muldafrømning, og en udgravning sidst på året viste spor efter et bopladsområde med 280 anlæg, mest stolpehuller og gruber. Der fremkom fem til otte hustomter bl.a. med væggrøfter og fund fra flere forhistoriske perioder.

Grusgrav ved Bjergegård udvidedes mod øst hvor der fremkom bopladsrester med en væggrøft fra et hus (Foto: Jens Berthold/Sophie McAulay)

12. Østerlars Rundkirke, Østerlars, geofysik, BMR 4198, museets egen forskning
Østerlars menighedsråd kom med planer om en ny strukturering af rundkirkens parkering, info og ophold til turister. Derfor er der på sigt planlagt søgegrøfter på arealerne omkring kirken, hvor der skal afgraves og bygges. I 2024 investererede geofysik-holdet fra Wien, GeoSphere Austria en dag på parkeringspladsen, den gamle, nedrevne gårds placering og det kommende parkeringspladsområde.

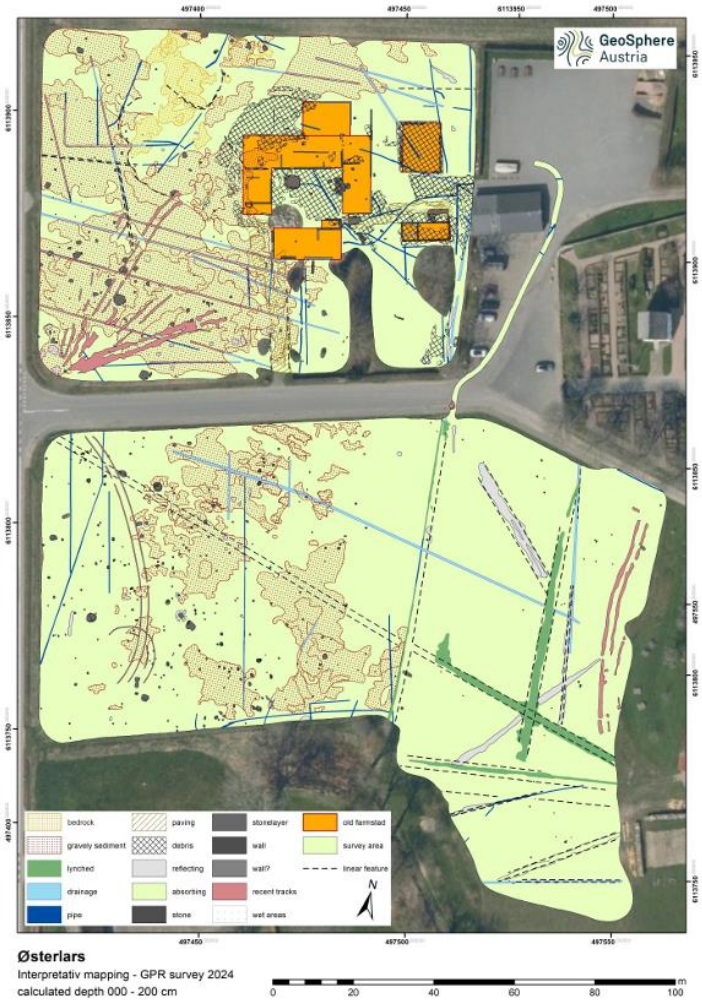

Sammenfattende interpretation af strukturer som kunne genkendes i GPR-målingerne vest for Østerlars rundkirke (GeoSphere Austria del.)

Nord for vejen som fører til rundkirken, var der tydelige spor af gården, som blev nedlagt for få år siden. At gårdens bygninger tegner sig klart, kan ikke undre, men der findes også strukturer, der viser hidtil ukendte anlæg fx gamle brønde fra den historiske gård. Syd for vejen hvor der skal bygges to toilet- og madbygninger og skal anlægges en ny parkeringsplads, kommer grundfjeld i mindre en 1 m dybde frem i de geofysiske målinger. Men der ligger også spredt enkelte anlægsfyld med sten. Før jordarbejdet går i gang, er det planlagt at lægge søgegrøfter til afklaring af de arkæologiske forhold.

13. Sorte Muld, Ibsker, profil/prøvetagning, BMR 1191, museets egen forskning
Kun et enkelt prøvehul på Sorte Muld blev genåbnet i juni 2024. Margrethe Watts 1 m^2-sondage fra 1980erne (kv. 165_236; CC13) i de gamle udgravningsfelter gik helt ned til undergrunden under en 1,3 m tyk stratigrafi. Samme profil blev allerede opsøgt til prøvetagning for forskellige analyser som C14- og OSL-datering, LED Multi-spectral-analyse og 3D-billede-dokumentation i 2023. I 2024 gav Globes interesser for eDNA-prøver fra forskellige bopladser med kulturlag anledning til genåbningen, herunder også på Sorte Muld. Tre profilsøjler blev taget til det, og er på laboratoriet, men lejligheden benyttedes også til at kigge detaljeret på stratigrafien og at udtage andre prøver til datering og tolkning af lagenes opståen. Det

nederste trækulslag vil forhåbentlig levere en datering af stratigrafiens start. Flere mikromorfologi-prøver skal analyseres og et aske-/kalklag mangler en afsluttende tolkning.

Udtagning af jordprøver til DNA-analyser skete under særlige sikkerhedsforhold. (Foto: Jens Berthold)

14. Frenne Grusgrav, Grisby, forundersøgelse, BMR 4265, museets egen forskning
Syd for Grisby ligger et råstofindvindingsområde, som skal udvides. Sophie McAulay overvågede i november 2024 muldafrøming og opdagede en række anlæg i den meget grusede undergrund. I umiddelbar nærhed findes både mesolitiske bopladser og helleristninger. Nu er der også en række kendte bopladsanlæg, som senere skal undersøges nærmere, og også de kommende udvidelser mod vest skal forundersøges i 2025. Fundene tyder sandsynligvis på bondestenalder og bronzealder med flere huse, som viser bopladsaktiviteter.

15. Gryet, Bodilsker, geofysik, BMR 3017, museets egen forskning og betalt af DNF
Selvom et fortidsminde er opmålt og fredet for 150 år siden og er kendt af enhver arkæolog, som har besøgt Bornholm, betyder det ikke, at der ikke kan findes noget nyt her! En af Danmarks ældste fredninger viste sig at gemme på hemmeligheder, som kunne afsløres i 2024. Navnet Gryet, Bornholms største samling af bautasten, kommer af det oldnordiske "*griut*", og betyder en "samling af sten". Af de mere end 1000 kendte bautasten på Bornholm er 250 bevaret og heraf 67 alene i skoven Gryet. Man kender også til to rundhøje, mindre røser og enkelte brandgrave samt stenfundamenter til endnu flere allerede fjernede bautasten. Fundene vidner om begravelser mest i jernalderen men helt op til vikingetiden. Nu er der påvist endnu en gravform, som ellers er sjælden på Bornholm og næsten ukendt i resten af landet.

I det dobbelt fredede område med beskyttelse af både naturen og fortidsminderne, som i dag ejes af Danmarks Naturfond, blev der gennemført geofysiske målinger i 2024. I samarbejde med Bornholms Museum, kommunen og amatører, som nænsomt ryddede skoven for krat, buske, stød og væltede stammer, kunne geofysikerne fra Wiens Universitet og GeoSphere Austria udføre deres målinger uden at ødelægge pladsen. Med deres nye viden kunne vi også på de nyeste Lidar-kort se strukturerne, som ikke kun ligger nede i jorden, men hvælver sig ganske svagt over overfladen:
Tre nye såkaldte gravrøser fra den yngre bronzealder, dvs. 700-500 fvt., fremstår tydeligt på målingerne og består af en række sten, formet som et skib. Det største af fundene er 26 m langt og 4,5 m bredt.

Skibsformede røser er ikke ukendt i Østersøområdet, men kun 30 skibe kendes fra Bornholm, alle fra den sydlige del af øen. Gryets "skibe", eller mere sandsynligt symbolske fremstillinger af de samtidige robåde, hører til blandt de større. Sejlads og skibsfremstillinger spillede en stor rolle i bronzealderens handel, trafik og ikke mindst religiøse forestillinger, hvis man bare tænker på helleristninger og indridsninger på bronzer.

Med hensyn til moderne skovdyrkningspraksis er vi heldige, at de følsomme strukturer, som ligger direkte under overfladen, er bevaret. Uden fredet skov og kendskab til gravene ville skovning have været en alvorlig trussel for de skibsformede røser. Store maskiner, som kører på våd undergrund, kan ødelægge dem på få minutter uden overhovedet at nogen lægger mærke til det. De er så uhyre sjældne i Danmark, fordi der ikke er chance for bevaring i opdyrket land – og heller ikke altid i skov og hede.

De nye resultater viser, at gravfeltet Gryet har været benyttet siden bronzealderen, gennem jernalderen og op til vikingetiden som en førkristen gravplads i op til to årtusinder. Men de viser også, at vi skal passe på vores fortidsminder, som kan være så velbevaret i oprindelig skov, og at naturfredning giver en chance for bevaring af ukendte fortidsminder. Her viste det sig igen, at fredning af naturen tit også er en fordel for forhistorien!

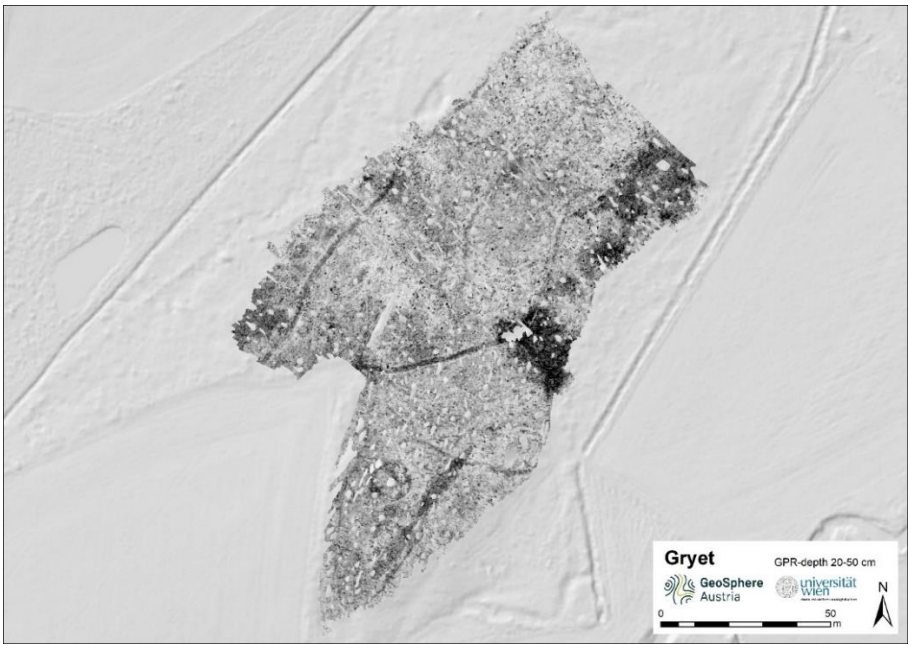

GPR-målingernes resultat med gravhøj og skibsformede røser i 20-50 cm dybde (Kort: GeoSphere Austria/Universität Wien)

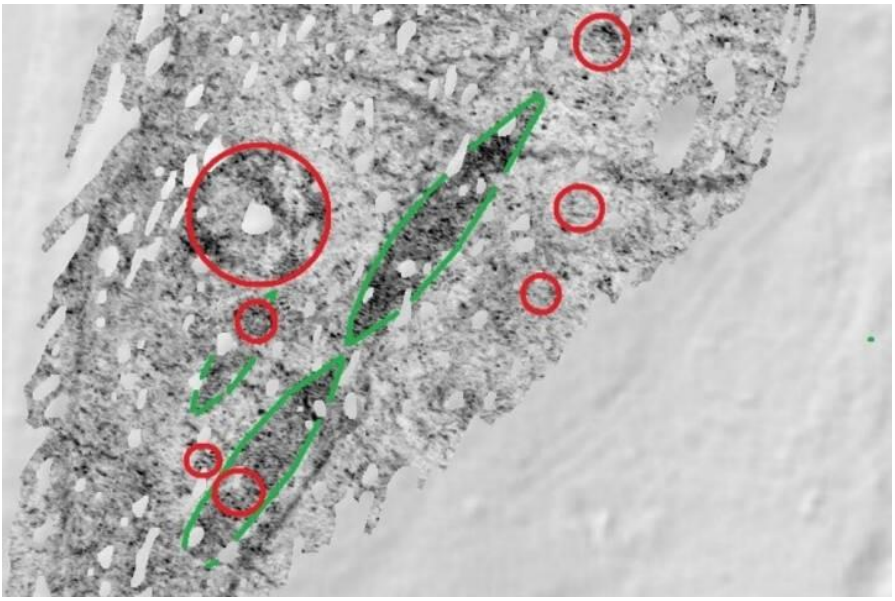

Tre skibsformede grave optegnet med grøn farve (Finn Ole Sonne Nielsen del.)

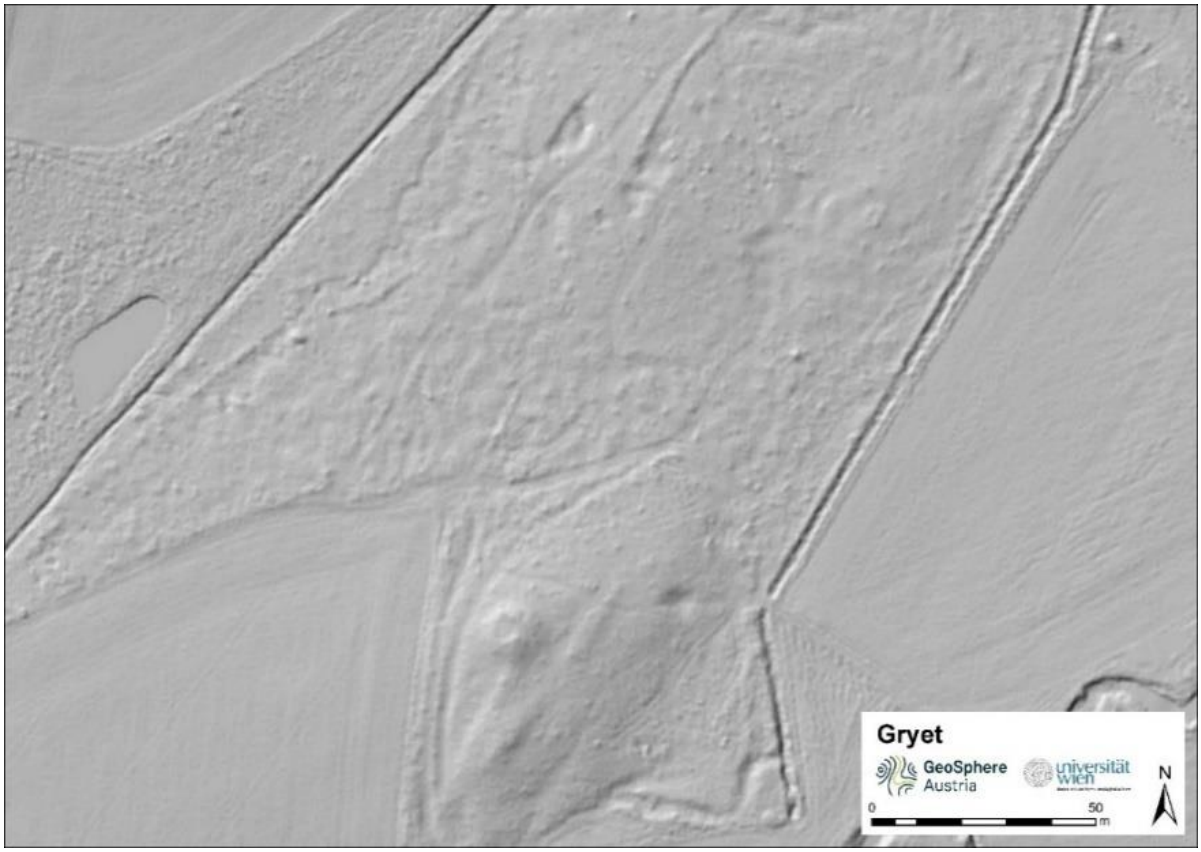

Højdereliefkort (LiDAR) med gravhøje, skibsformede røser og mindre forhøjninger (Kort: DTM)

TV2 Bornholm kom med flere film om undersøgelsen:
https://play.tv2bornholm.dk/?area=specifikTV&id=886510
https://www.tv2bornholm.dk/artikel/chefarkaeolog-et-mageloest-fund

16. Ringborgen på Rispebjerg, Pedersker, geofysik, BMR 1652, museets egen forskning
Jernalderbefæstningen med de tydelige voldrester på skrænten af Rispebjerg mod vest er en del af FORTIS-projektets interesser. De gamle udgravninger, som Ole Klindt Jensen havde udført, er under bearbejdning af Laurine Albris. I 2023 og 2024 blev der gjort forsøg på at måle indenfor Ringborgen, for at lede både efter strukturer fra jernalderens indre bebyggelse og neolitiske anlæg, som ellers er mest kendt udenfor. I begge år var våde forhold årsag til, at målinger enten måtte droppes, eller der var forstyrrelser i de målte data pga. vandet i undergrunden. Men alligevel lykkedes det østrigske geofysik-hold det ved hjælp af GPS-målinger at opdage et nyt rundt anlæg i midten af Ringborgen på 7 m i diameter.

17. St. Munkegård, Åker, geofysik, BMR 3352, museets egen forskning
En skatteplads med østersøkeramik og andre bopladsfund ved St. Munkegård havde leveret mønter fra vikingetiden op til begyndelsen af 1000-tallet i de seneste år. Ukendt var indtil nu, om den i det mindste delvis oppløjede sølvskat var knyttet til et hus. Derfor udførte geofysikerne fra Wien både geomagnetiske og GPS-målinger på pladsen. Desværre fandtes der i området med den største fundspredning ingen tydeligt tegn på bygninger i de geofysiske målinger, som kunne bidrage til at fastslå skattens fundmiljø.

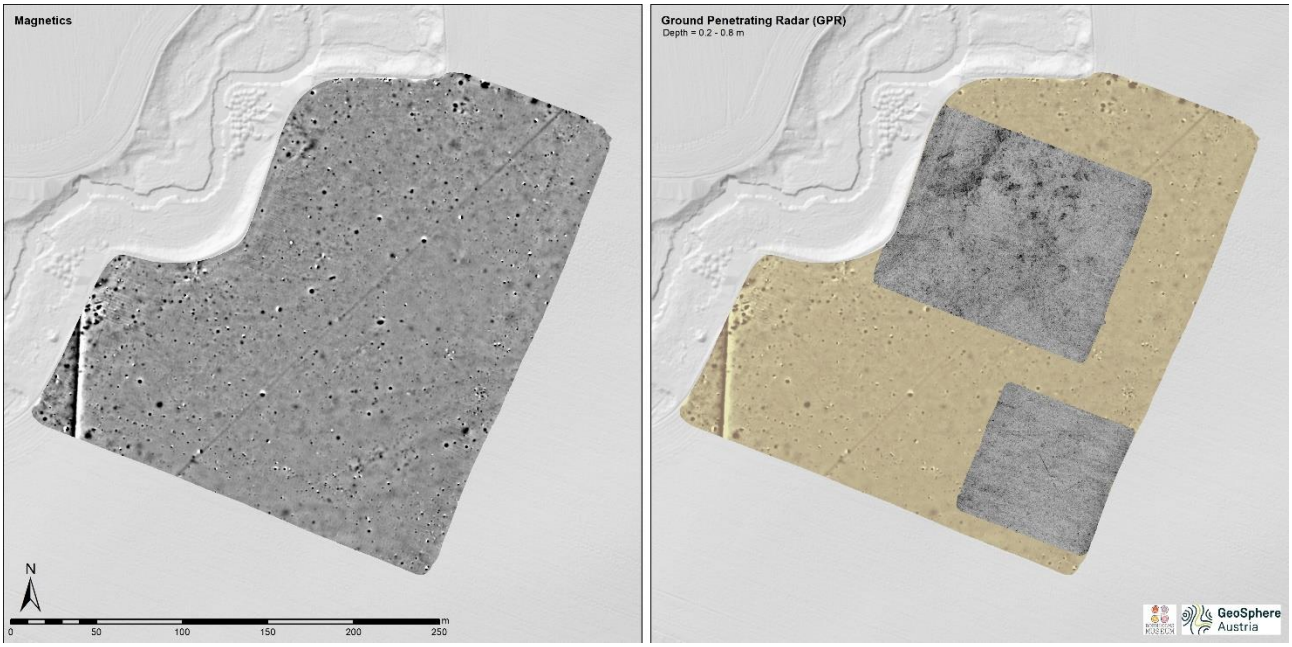

En skatteplads med en koncentration af vikingetidens sølvmønter blev målt med geofysisk udstyr ved St. Munkegård uden at påvise sikre bopladsspor. (Kort: GeoSphere Austria)

18. Vasagård Vest, Åker, udgravning & geofysik, BMR 2147, betalt af IFR/Brdr. Larsen legat/SLKS
Udgravninger på Vasagård Vest-pladsen blev genoptaget og afsluttet i de to udgravningsfelter, som havde huset de sidste års undersøgelser. Udgravningen af de neolitiske systemgrave og også i mindre omfang af et vikingetidshus blev gennemført både med hjælp af bornholmske, danske og igen internationale kræfter.

Den 3. juni startede seminarudgravningen i felt XIII i samarbejde med Institute for Field Research (IFR) og endte fire uger efter. 15 studerende fra USA og Canada fortsatte undersøgelsen i systemgravene af Sarup-anlægget under ledelse af Michael S. Thorsen, M. Nicolas Caretta og Josephine Bergman og i samarbejde med tre studerende fra Danmark og USA, som deltog i praktik. Interessen fokuserede på færdiggørelsen af udgravningen på kulturlagene fra MN A III og MN V, hvor de mange solsten er fundet. Blandt fundene er igen "solsten", dyreknogler, forkullet botanisk materiale og keramik fra tragtbægerkulturen. På bunden af den tømte systemgrav i felt XIII lå et næsten helt kar med bunden opad. Karret dateres til MN II-III og kan godt have været en bevidst placeret ofring. Det var meningen at forstå lagenes aflejringsproces og forskellene i indhold og tidsrummet for deponeringsprocessen for hvert lag. De internationale deltagere var med til laboratorieaktiviteter, som var afgørende for at lære hele udgravningsprocessen. Aktiviteterne omfattede fundvask, mærkning og klassificering af de fundne artefakter til fremtidig forskning.
Der blev ikke afholdt deciderede Åbent-hus-arrangementer, men alligevel modtog vi 366 besøgende i de fire uger. TV2 Bornholm kom med et bidrag om IFRs-udgravning:
https://www.tv2bornholm.dk/artikel/museet-dropper-studerende-for-energioe-projekt

Hovedprofiler med tømt fyld helt til skiferlag i undergrunden (Foto: Jens Berthold)

Internationale studerende fra IFRs seminarudgravning ved undersøgelsen i juni i felt XIII (Foto: Jens Berthold)

Tv. helt keramikkar fra MN II-III fra bunden af systemgrav i felt XIII (BMR 2147 VAS 9425). Th. større dele af en fint ornamenterede kar (BMR 2147 VAS VAS 9209) (Foto: René Laursen)

En af de nyfundne "solsten" fra 2024, ikke med sol- men sandsynligvis med afgrødesymbolik (BMR 2147 VAS 9272) (Foto: René Laursen)

Undersøgelsen af systemgrav felt XXXV blev afsluttet. Systemgraven var i stenalderen blevet nedhugget igennem stenskiferlagene. Flere af de knuse-/slag-sten man må havde brugt ved arbejdet fandtes i bunden af graven sammen med brudstykker af lerkar, kværnstene, dyreknogler og trækul. Der fandtes ikke sikre spor af rituelle ofringer og ingen spor af menneskeknogler. Graven synes i en periode at have stået åben, men er derefter blevet fyldt omkring 3.100 f.v.t. Efter at mange af knoglerne er blevet omsat er graven igen omkring år 3.000 f.v.t. blevet opfyldt med måltidsrester primært af køer og grise samt flere dækkende stenlag af næve- og hovedstore sten. Efter det organiske materiale er blevet omsat/sunket sammen, er systemgraven af et par omgange mellem 2.900-2.700 f.v.t. igen blevet tilfyldt. Laget er helt sort, fordi det indeholder store mængder trækul, men indeholder også solsten. I 2024 fandtes i en kun smal profilbalke og rest af de yngste lag, fem fragmenter af sol- og plantesten.

Globe-instituttet tog også her eDNA-prøver fra en af hovedprofilerne.

I to omgange deltog hold på ni og seks frivillige fra Nordsjællands Arkæologi Forening/NAF i udgravningerne ved Vasagård. Udgravningen af felt XXXV der indledtes i 2017 er nu endeligt afsluttet, men der forestår et større og længerevarende efterarbejde, med at skabe et overblik over de mange fund og samle flere dele af de ornamenterede skifersten. Felt XXXV er igen blevet tildækket, undersøgelsen af felt XIII.2 er ikke afsluttet, men de sårbare fundlag er blevet tildækket med en fiberdug og et tyndt lag jord, således at gravningen igen vil kunne genåbnes. Foreløbig har Slots- og Kulturstyrelsen lejet marken af gårdejer Ole Kofoed-Dam frem til og med 2026.

Thorkil Thorsen ser på resultatet af hans store indsats med at tømme systemgrav i felt XXXV. (Foto: Finn Ole Sonne Nielsen)

Med støtte af SLKS blev den geofysiske kortlægning af Vest-pladsen i 2024 fortsat af holdet fra Wien for at dække huller fra tidligere målinger og for at udvide undersøgelsesområdet især mod øst og syd.

19. Soldatergård, Åker, geofysik, BMR 3855, BMR 4139 og BMR 4182, betalt af SLKS

Den nordligste del af Soldatergårdens matrikel grænser mod Vasagården. Søgegrøfter i 2014 og 2016 havde frembragt de sydligste palisader af Vasagård Vest-pladsen (BMR 3855). Energinet havde oprindelige planlagt at benytte dette område som logistikareal, som derfor delvis blev forundersøgt (BMR 4139). Som grundlag for en ønsket fredning og som supplering af Forundersøgelsen 1 på Energiøens landanlæg betalte SLKS for en geofysisk måling af store dele af arealet nord for markvejen, som fører til Soldatergård. Geofysik-holdet fra Østrig kunne i 2024 måle både med magnetometer og med GPR og resultaterne giver indblik i de geologiske forhold, mulighed for metodisk kontrol, supplering af søgegrøfternes resultater og en opmåling af både de neolitiske palisader og en bronzealdergravhøj (BMR 4182).

Oversigt over de geofysiske målinger med GPR (tv.) og geomagnetik (th.) fortaget i 2024. (Kort: GeoSphere Austria)

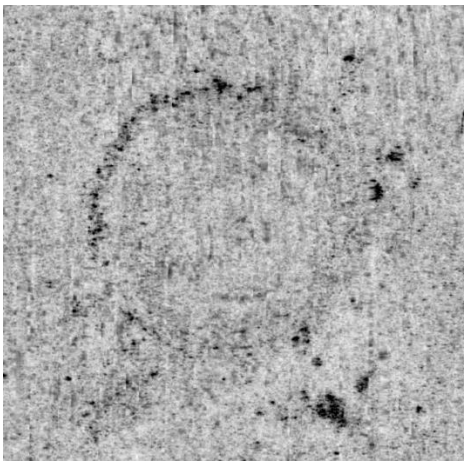

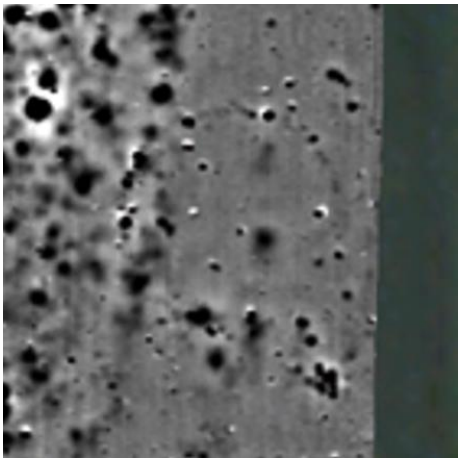

Rester af en overpløjet gravhøj nordøst for Soldatergård med runde strukturer, som omfatter højen, men som også viser dens bevarede indre struktur (BMR 4182). (Kort: GeoSphere Austria)

20. Ll. og St. Duegård, Ll. og St. Bakkegård, Spagergård og Risegård, Energiø, Åker, forundersøgelse, BMR 4191, kap. 8/bygherre-betalt

Den største undersøgelse i 2024 var fortsættelsen af anden forundersøgelse på Energiø Bornholms landanlægs areal sydvest for Åkirkeby. Under ledelse af Michael S. Thorsen blev søgegrøft-programmet, som var startet i november året før, videreført fra januar til maj i den sydlige og østlige del af undersøgelsesområdet. På 64,1 ha undersøgtes mellem november 2023 og maj 2024 næsten 5600 anlæg og ca. 70 hustomter blev erkendt. Især de første måneder af året førte til en del vejrudfordringer med vand og is, som vanskeliggjorde det egentlige, arkæologiske arbejde.

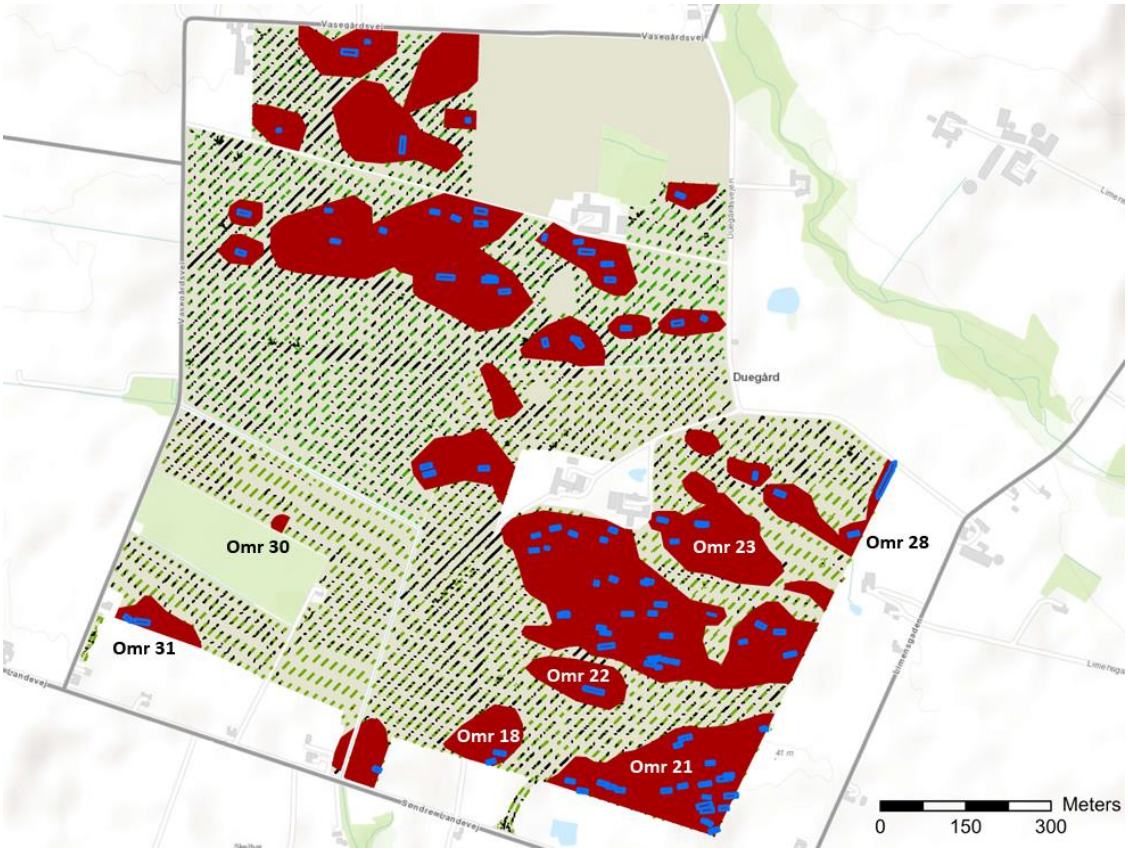

Undersøgelsesarealet grænser mod syd og øst til den første forundersøgelse ved Soldatergård. De parallelle striber viser søgegrøfterne, røde markeringer områder, som for det meste er bopladser og som skal indstilles til udgravninger. De blå signaturer viser huskonstruktioner. (M. S. Thorsen del.)

www.tidende.dk UDGIVES AF **BORNHOLMS TIDENDE A/S**

Dagens billede

Forundersøgelser Energiø: Solen går op over arkæologernes gravemaskine.
Foto: Jens Berthold. Har du taget et foto, som du synes kan egne sig som dagens foto i Tidende, er du velkommen til at sende det til redaktion@tidende.dk. Vi bringer det bedste hver dag.

Fint på billeder, men vanskeligt at grave under disse forhold! (Foto: J. Berthold/Tidende, Michael S. Thorsen)

Udgravningssituation i søgegrøften.

Resultaterne af forundersøgelsen kan kun sammenfattes til et overblik i en løs kronologisk følge – der er ikke plads til mere i denne sammenhæng. Men alligevel skal det forsøges at give et nogenlunde repræsentativt indtryk af fremgangsmåden, fund og udsagn.

De ældre perioder af stenalderen er kun repræsenteret i ganske få enkeltfund fra mesolitikum (Maglemosekultur). Selvom forundersøgelsen var mest rettet mod stolpehuller, gruber og andre mere eller mindre tydelige anlæg fra bondestenalderen og opad, lå der visse forventninger til en mulig istidssø og bopladser langs dens bredder. Sænkningen af en forhenværende sø kan endnu ses i landskabet men kun få steder nåede søgegrøfterne ned til vandtilførte aflejringer fra istiden. En sådan situation i den sydvestlige del ved en juletræsplantage (område 30), blev undersøgt nærmere med en dyb profil og en faggeologisk vurdering af lagfølgen. Ole Bennike fra GEUS kunne konstatere pleistocæne lag uden tegn på zoologisk eller botanisk indhold, som derfor tolkes som aflejringer opstået kort efter, den sidste is havde trukket sig tilbage i dette område, dvs. omkring 16.500± 800 år før nu.

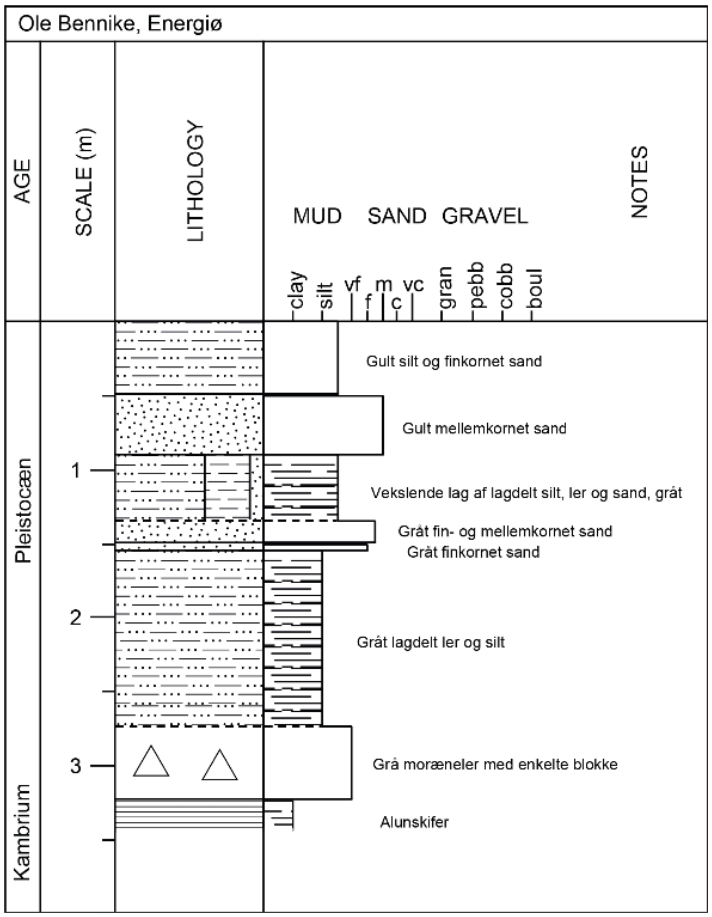

Geologisk profil i område 30 med aflejringer fra tiden lige efter gletsjeren havde trukket sig tilbage (Ole Bennike, GEUS, del.)

Ligesom i Forundersøgelse 1, længere mod nord, og dermed tæt på Vasagårdens centralplads fra bondestenalderen, er der tegn på bopladser og aktiviteter i den periode, hvor der har ligget en stor forsamlingsplads og dermed af de samme folk, som havde opbygget og benyttet pladsen. Flere tagbærende stolper af et hus K98 fra TN C/MN I i område 23, øst for St. Duegård er af fagligt stor betydning pga. det meget begrænsede kendskab til bygninger fra denne tid.

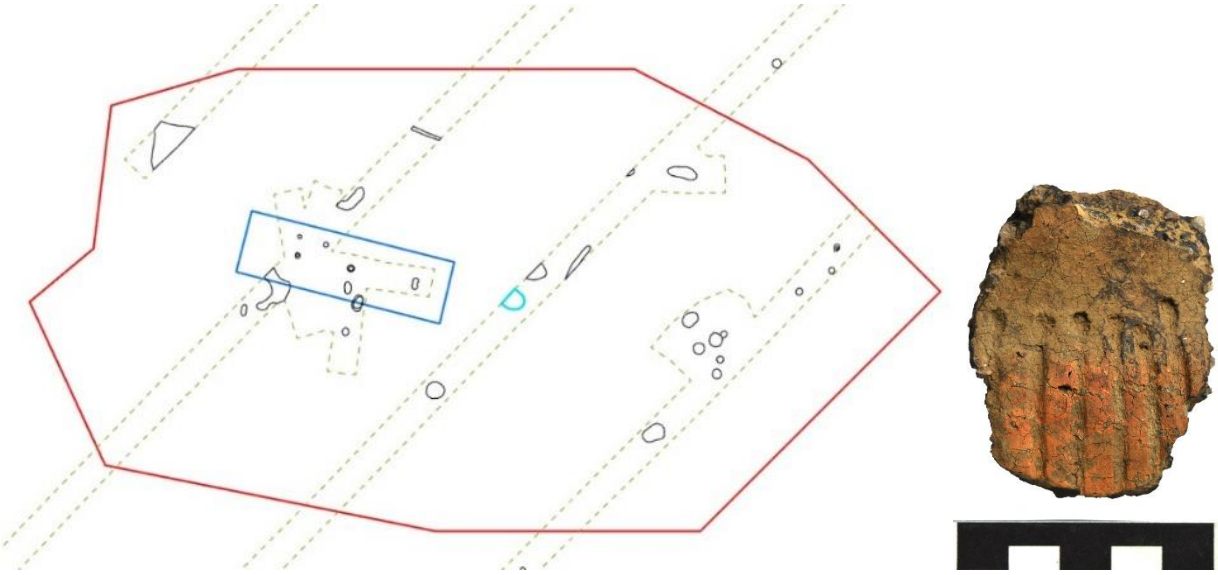

Hus K98 i område 23 kan muligvis dateres til TN C-MN I (3500-3000 f.Kr.) med ornamenteret keramik fra en tætliggende grube A4444 (Michael S. Thorsen del./foto).

En større, meget hård, sandsten med skåltegn kan ikke direkte dateres i sig selv, men ligger i en koncentration af mindre kogestensgruber, som indtil videre udelukkende har leveret fund fra neolitikum – enkelte skår også med en nærmere datering til TN C/MN II. Dette gælder fx kulturlaget/gruben lige ved helleristningsstenen. Også en hel flintøkse kom op i nærheden.

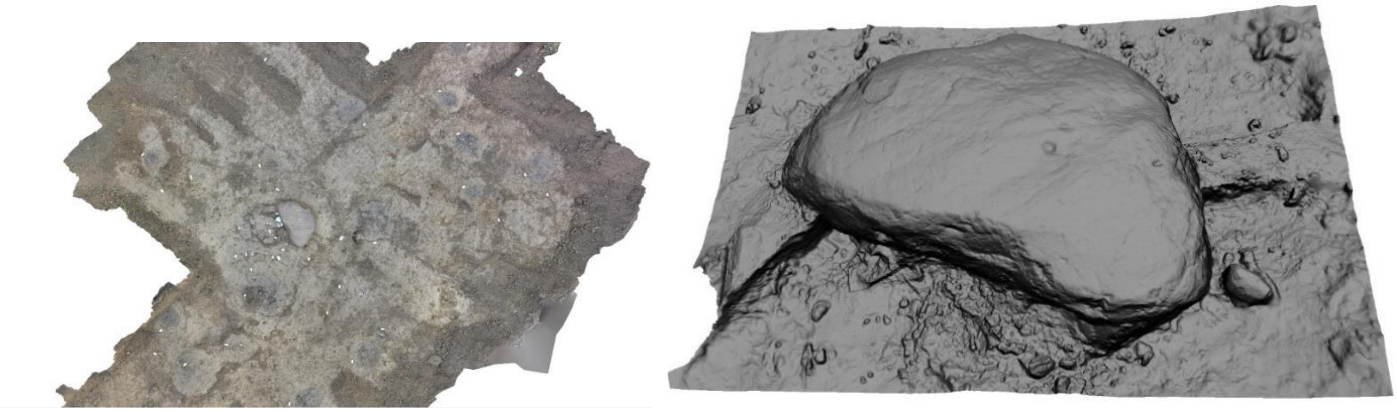

Helleristningssten A5553 omgivet af flere, mindre kogestensgruber, muligvis fra bondestenalderen. (Foto: Jens Berthold/Michael S. Thorsen)

Flintøkse fundet i nærheden af skåltegnssten (BMR 4191x333). (Foto: Michael S. Thorsen)

Et velbevaret senneolitisk hus blev delvist afdækket i område 22 syd for Duegårdene. Huset viste sig fra gavl til sidste sikre, tagbærende stolpe at være 35 m langt og 6,35-6,50 m bredt. Særligt aftrykkene i vægstolperne og de indtrukne stolper havde et karakteristisk indhold af trækul og kan således høre til en brandtomt. Hus fra samme periode er især kendt fra Limensgård længere mod øst.

Udgravningsplan af toskibet hus K53 fra senneolitikum. (Michael S. Thorsen del.)

Grebenden af en fladehugget dolk (BMR4191x59) fremkommet i lavningen A1240 i område 18. Dolken kan dateres til senneolitikum/ældre bronzealder.

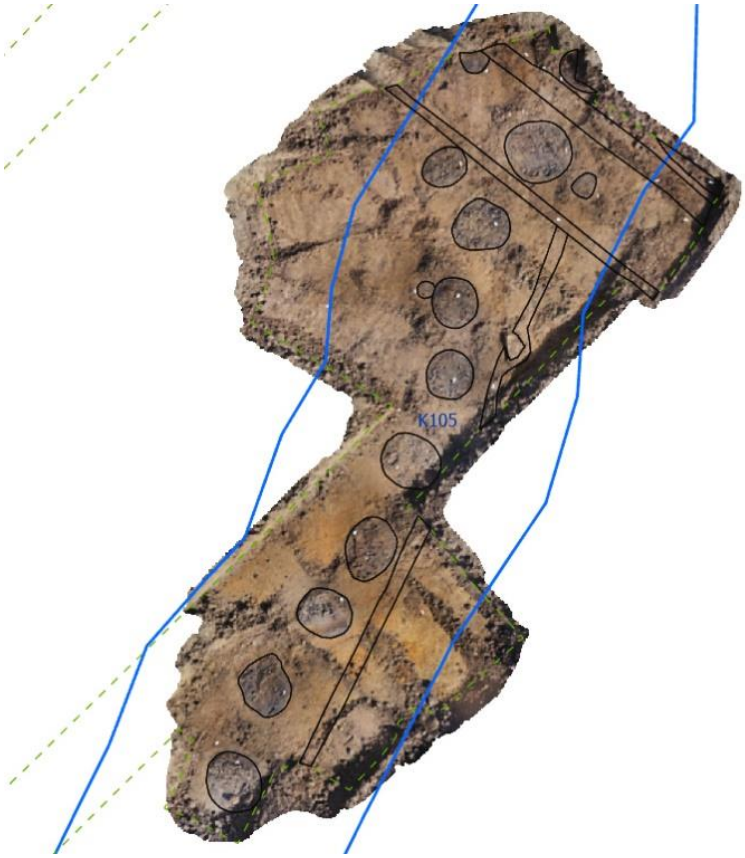

En række med kogestensgruber i område 28 yderst mod øst er ikke dateret endnu, selvom tre af gruberne blev snittet. Jordprøver med trækul blev dog udtaget og ønskes C14-dateret. Det er således et åbent spørgsmål, om rækken af kogestensgruber har været en "selvstændig" aktivitet, om rækken skal knyttes til en boplads, formodentlig fra jernalder, eller til en særlig aktivitet ved vådområdet med fund fra TN/MN. (Michael S. Thorsen del.)

Som eksempel på en af de store jernalderbopladser, som kan omfatte op til 69 eller 95 forventede huse og konstruktioner, kan nævnes område 21 (BMR 4233) i det sydøstlige hjørne. Pladsen med en størrelse på ca. 4 ha er kun delvis berørt af Energinets arealbehov og derfor kun delvis undersøgt og muligvis meget større. Den skal udgraves i 2025.

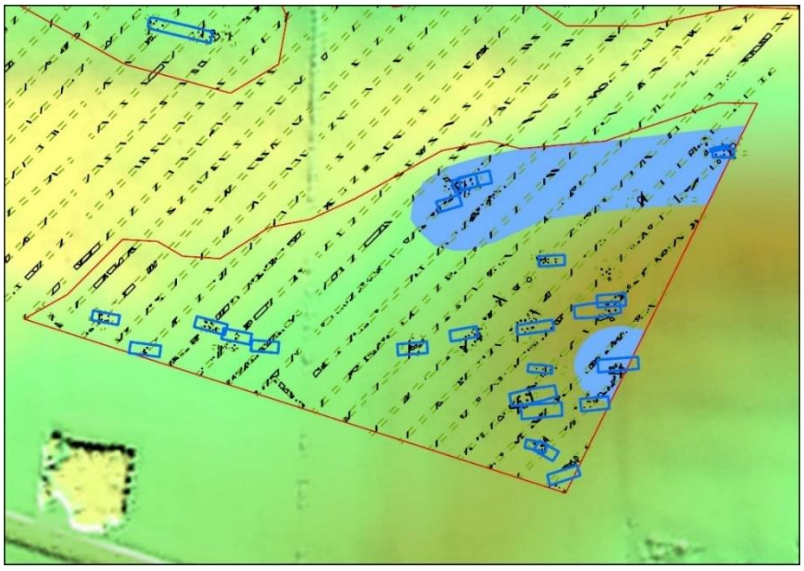

Område 21 ligger på en højde med en koncentration af de fleste huse (blå) på bakken (brun). Nord for sænkningen fandtes kulturlag/gamle muldlag (markeret med blå baggrund). En anden rest af kulturlag kan være forårsaget af bosættelserne selv, men opmærksomheden er også på en mulig ikke erkendt eller registreret gravhøj, der kan have ligget lige øst for området. (Michael S. Thorsen del.)

Hus K93 svarer til hustypen fra senneolitikum/ældre bronzealder. (Michael S. Thorsen del.)

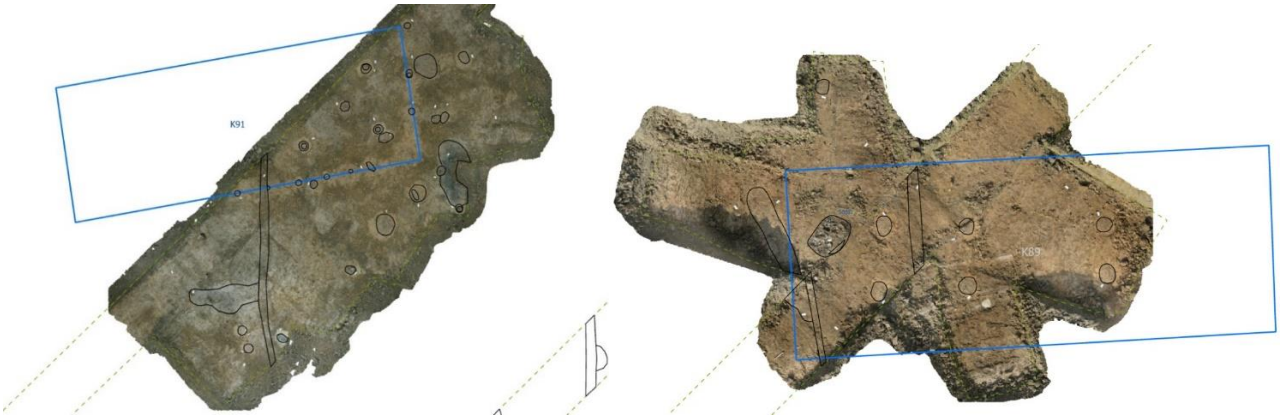

To eksempler for jernalderens treskibede huse: Hus K91 tv. er kun frilagt med sin østende, med enkelte vægstolper i husets sydlige side og østgavl, og skal formodentlig dateres til ældre jernalder pga. skår i et af de tagbærende stolpehuller. Hus K89 th. fremkom med flere sæt af tagbærende stolper. Husets datering vil antagelig være yngre jernalder. (Michael S. Thorsen del.)

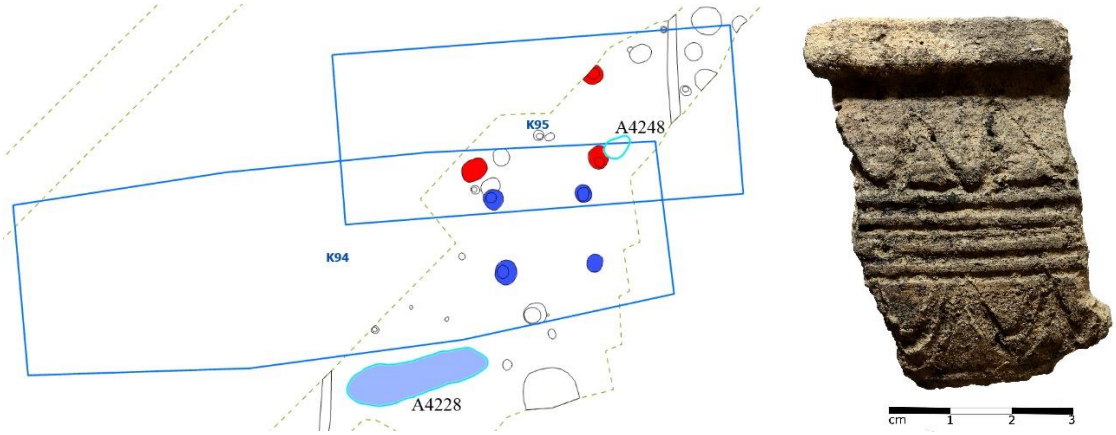

Hus K94 (markeret med blåt) og Hus K95 (markeret med rødt) skal formodentlig dateres til vikingetid/tidlig middelalder. Et sandsynligt stolpehul (A4248) til et tredje hus er markeret med lyseblåt. Et randskår af Østersø-keramik (900-1250 e.Kr., BMR 4191x223) stammer derfra. (Michael S. Thorsen del./foto)

En supplerende geofysisk måling med magnetometer, efter tildækning af søgegrøfterne i den sydlige del af område 21 og helt til Sdr. Landevej, viser ikke kun forundersøgelsens spor som parallelle striber, men også bopladsrester med gruber (grubehuse?) længere mod syd. (Kort: GeoSphere Austria)

7 C14-prøver med forkullet organisk materiale fra forskellige gruber, huse og en grav er på vej til datering, og der ventes resultater i løbet af 2025. Forundersøgelsen blev præsenteret i adskillige foredrag og diverse bidrag i pressen bl.a. TV2 Bornholm.

21. Ll. Bakkegård, Energiø Område 31, Åker, udgravning, BMR 4202 og BMR 4230, kap. 8/bygherre-betalt
Efter "Forundersøgelse 2"s afslutning på Energiø Bornholms landanlæg (se BMR 4191), startede den første del af udgravningsfasen "Energiø 1" (BMR 4202) sydvest for Åkirkeby. Fire bopladsområder skal udgraves indtil midten af 2025 helt mod syd langs Søndre Landevej. Den første egentlige udgravning begyndte i det sydvestlige hjørne, hvor der pga. af forundersøgelsens resultater forventedes en boplads fra jernalderen (BMR 4230). Undersøgelsen stod under ledelse af Michael S. Thorsen, startede i begyndelsen af vintermånederne den 6. november og kunne afsluttes lige før jul efter 5 uger. Tre nye arkæologer, Syver Smykkestad, Sterre Klaver og Anna Ihr blev nyansat til projektet. Vejrforholdene var, som forventet, trist og vådt og gav en del udfordringer.
Før udgravningens start var der ved forundersøgelsen identificerede to huse, og vi forventede yderligere 1. Udgravningen viste til vores overraskelse, at der ligger 11 konstruktioner og dermed langt flere bygninger

end estimeret i det hele taget – der var 375 dokumenterede anlæg på næsten 600 m^2! Fund fra tragtbægerkulturen og bronzealder viser aktiviteter her, men husene stammer for det meste fra forskellige faser af en jernalderbebyggelse.

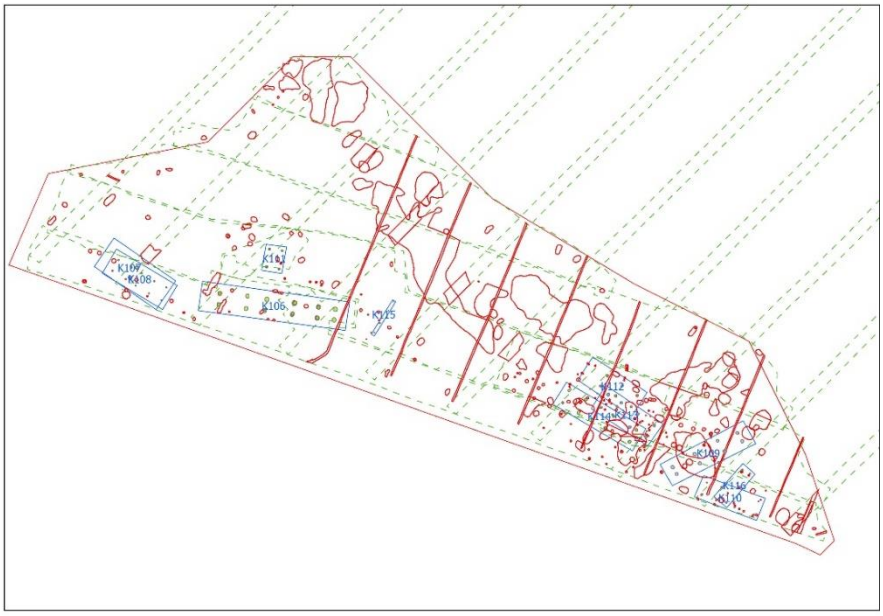

Udgravningsplan af Energiø-udgravningen på Ll. Bakkegårds matrikel med en del huse mest fra jernalder. (Michael S. Thorsen del.)

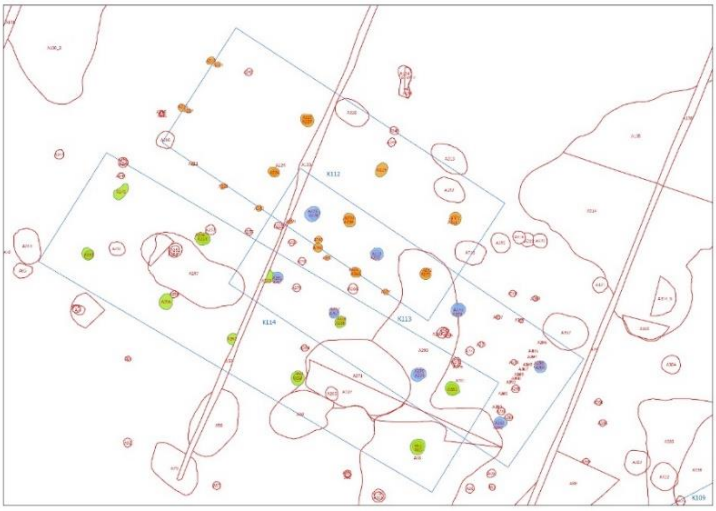

Tre treskibede jernalderhuse K112-K114 ligger i forskellige byggefaser oven på hinanden. (Michael S. Thorsen del.)

Et af de få metalfund er en Sancta Colonia-pfennig fra Köln (BMR 4191x398), fundet sydvest for område 31 under forundersøgelsen i anlæg A5365. (Foto: René Laursen)

Indsamling og registrering

Museumssager

Der blev oprettet 43 nye journalnumre i løbet af 2024. Disse fordeler sig på kap. 8-sager bl.a. i sammenhæng med byggemodninger, indstillinger og bygherrebetalte undersøgelser, gamle, nu registrerede fund og nye fundsteder, bl.a. detektorfund.

Datastruktur, sortering og digitalisering af museets arkiv

En ny struktur og sortering af de mange digitale, arkæologiske data fra mangeårige udgravninger eller kun enkelte løsfund, samt administrative data, sagsbehandling, litteratur og kommunikation m.m. blev allerede udarbejdet i begyndelsen af 2024. I sammenhæng med indretning af museets nye server og datasikring, blev det udført og optimeret for at samle alle data på en passende plads, gøre dem nemmere tilgængelig og sikre dem for fremtiden. Dokumentationer af alle slags fundpladser og fund på Bornholm er nemlig stadigvæk i en overgang fra en tid med mest analoge data til den aktuelle fase med mange, eller overvejende, digitale oplysninger. Derfor er datastrukturen meget uensartet og fordelt på forskellige kort, databaser, filmapper og kartoteker. For at komme videre på vej mod en digital datasikring, især af de ældre sager, og øgning af tilgængelighed, både på museet og nationalt, blev der gjort en indsats med en statusoversigt og scanning af museets arkiv. Især fire internationale studerende i praktik (internship) har brugt en del uger med gennemgang og digitalisering. Især mange af de mindre sager blev scannet og pdf-filer lagt på serveren, for at være parat til uploading til Fund og Fortidsminder.

Danefæ

I 2024 blev der blandt de indleverede fund udvalgt 718 genstande, som blev sendt til danefævurdering på Nationalmuseet, heraf 239 mønter. Hovedparten af genstandene kan dateres til yngre jernalder eller vikingetid, mens et mindre antal er fra bronzealder eller middelalder. Næsten alle genstande er fremstillet af metal (bronze, sølv og guld), mens nogle få er af andre materialer såsom glas og knogle. Bliver en genstand erklæret danefæ, modtager finder en dusør, som fastsættes ud fra materialets værdi, forarbejdning og sjældenhed samt den omhu, finder har udvist (forsigtig håndtering, præcis indmåling af findested).

Fra jernalderen er 60 romerske sølv-denarer og 2 guld-solidi. De fleste denarer, som findes på Bornholm, er præget i 2. århundrede, men kom antagelig først til Bornholm noget senere, hvor de blev anvendt som betaling i flere hundrede år. Derfor er mønterne ofte meget slidte. Man foretrak de tidlige denarer, som havde et større sølvindhold. Romerske guldmønter, solidi, er præget i 4-500 årene. Mange blev antagelig smeltet om til smykker, barrer og betalingsguld, mens nogle få blev gennemboret og anvendt som hængesmykker.

Fra vikingetiden stammer 153 sølvmønter, heraf 77 arabiske dirhemer, 57 tyske mønter, 10 engelske, 3 danske, 1 skandinavisk, 1 byzantinsk og 4 ubestemte. Især de danske/skandinaviske mønter er forholdsvis sjældne i de bornholmske fund og findes oftest i forbindelse med skattefund.
Fra middelalderen, 12-1300-årene, er 9 danske penninge, såkaldte borgerkrigsmønter, som ofte er dårligt bevaret og med et ringe sølvindhold. Det samme gælder to såkaldte klippinge fra begyndelsen af 1500-tallet. Blandt de øvrige 12 mønter, som dateres til middelalderen, er flere udenlandske, primært tyske, som har et væsentligt højere sølvindhold og derfor blev foretrukket som betaling, fremfor de ringe, danske mønter.

På de følgende sider er præsenteret et udvalg af gode stykker danefæ, som er behandlet i 2024. Alle billeder blev taget af R. Laursen.

Bronzeøkse (celt) fra bronzealderen fundet af Ole Pedersen på Hammeren, BMR 4187x1 (overfladefund). Omkring fundstedet fandt Bornholms Museum flere genstande fra bronzealderen, antagelig offer- eller gravgaver.

Romerske sølv-denarer fra 1. og 2. århundrede fundet af Bent Gregersen og Walter Jacobsen i Smørenge i Vestermarie, BMR 3583. Mønterne er fundet lidt udenfor selve bopladsen og er del af et "nyt" skattefund. I 1983 fandtes en denarskat på bopladsen, som har indeholdt mindst 500 denarer.

Kraftigt profileret fibula (dragtspænde) fra ældre romersk jernalder (1-150) fundet af Walter Jacobsen ved Nørregård i Ibsker, BMR 4110x9.

Agrafknap/pynteknap fra ældre germansk jernalder (375-550) af forgyldt sølv udsmykket med hele og halve ansigter med langt hår og overskæg, fundet af Walter Jacobsen ved Ndr. Brændesgård i Ibsker, BMR 1653.

Tv. bøjlefibula (dragtspænde) med indstemplede punkter fra ældre germansk jernalder (375-550) fundet af Nikolaj Chantelou ved Gyldensgård i Østermarie, BMR 3194x561. Th. bøjlefibula (dragtspænde) med rektangulær hoved og rhombisk fod fra ældre germansk jernalder (375-550) fundet af Walter Jacobsen ved Engegård i Ibsker, BMR 2280x234.

Tenvægt fremstillet af en dyreknogle, som er gennemboret, fladslebet på den ene side og ornamenteret med små fordybninger på den anden side. Antagelig fra yngre jernalder. Fundet af Klaus Thorsen ved Agerbygård i Østerlars (BMR 1523x1001).

Glasperler fra yngre jernalder opsamlet af Bent Gregersen og Walter Jacobsen på bopladsen i Smørenge, BMR 766/1697.

Guldstatuette (ø.tv.) og guldgubber fra yngre jernalder (5-600 årene) fundet af Bent Gregersen og Walter Jacobsen i Smørenge. De fire øverste figurer er fra offerpladsen Guldhullet (BMR 3550x650,658-660), mens den nederste med øsken er fundet på bopladsen, BMR 766x1776. Nederst th. guldgubbe (for- og bagside) fra 5-600-tallet udskåret af kraftigt guldblik, fundet af Klaus Thorsen ved Agerbygård i Østerlars, BMR 1523x982. Der er fundet omkring 20 guldgubber ved Agerbygård, det tredjestørste fund af guldgubber på Bornholm efter Sorte Muld og Smørenge.

Tv. miniaturesværd med ophæng fra Guldhullet (BMR 3550x664). Th. fuglefibula (dragtspænde) fra yngre germansk jernalder (600-700-årene) fundet af Walter Jacobsen ved Kofoedgård i Østermarie, BMR 3842x13.

Cirkulær pladefibula (dragtspænde) med stempelornamentik og fiskeformet fibula, antagelig fra jordfæstegrave, fra yngre germansk jernalder (550-750), fundet af Martin A. Nielsen ved Hoglebjerggård i Klemensker, BMR 1635x62-63.

Båndformet guldfingerring (3,05 g) med stempelornamentik fra yngre jernalder eller vikingetid, fundet af Walter Jacobsen ved Ypnastedgård i Østermarie, BMR 1517x176.

Melonformet perle af bjergkrystal (kvarts) fra yngre jernalder eller vikingetid fundet af Kim Lund-Hansen ved Knappegård i Ibsker, BMR 3275x67.

Polyedrisk (mangekantet) vægtlod (2,55 g) af bronze med stempelornamentik fra vikingetid, fundet af Walter Jacobsen ved Holmegård i Østermarie, BMR 4080x97.

Fragment af trefliget spænde fra vikingetiden fundet af Klaus Thorsen ved Lillegærde i Østerlars, BMR 3859x13. Sammen med to fragmenter fundet i hhv. 2014 og 2017 er spændet nu intakt igen.

Tv. sølvkors fra vikingetid/tidlig middelalder med beslag til ophæng og stempelornamentik, fundet af Nikolaj Chantelou ved Dalegård i Østerlars, BMR 2335x16. Th. tysk sachsenpfennig fra 900-tallet fundet af Walter Jacobsen ved Tingfogedgård i Nylars, BMR 3609x86.

Tv. kufisk dirhem præget i Samarkand 937/38, fundet af Jette Jensen ved Bjerregård i Pedersker, BMR 4077x712. Mønten hører antageligt til en skattefund, som fandtes i forbindelse med staldbyggeri i 2020. Th. cirkulær, hvælvet pladefibula fra vikingetid med ornamentik i relief, fundet af Michael og Jeannette Poulsen ved Munkevang i Pedersker, BMR 3565x227.

Tv. engelsk mønt, Æthelred II, Helmet (1003-1009), fundet af Michael Møller ved St. Pilegård i Vestermarie, BMR 3738x2. Mønten er halveret i forbindelse med handel. Sølvet havde en høj værdi i vikingetiden i forhold til i dag. Th. 3 groschen, sølvmønt præget for Albrecht af Preussen 1534, fundet af Walter Jacobsen ved Kofoedgård i Østermarie, BMR 4199x3. Mønten har været gennemboret, så den kunne hænge i en kæde. Albrecht var den første hertug af det senere voksende prøjssiske rige.

Projekter indenfor arkæologien og internationale samarbejde

Energiø

Det største bygherrebetalte arkæologiprojekt på øen nogensinde, Energiø Bornholm, prægede, ligesom i 2023, i højeste grad også museets aktiviteter i 2024. Som del af den Grønne omstilling og efter Energinets planer skal der opføres et landanlæg til transformatorbygninger m.m. sydvest for Åkirkeby ved Soldatergård og Duegårdene. Via flere kabler ledes strømmen fra havvindmøllerparker syd for øen og senere tilbage til kysten og mod Sjælland og Tyskland.

Landanlæggets areal med op til 120 ha er første prioritet for arkæologisk afdeling, dels fordi opgaven er så stort at den kræver alle ressourcer, dels fordi den har så stor samfundsmæssig betydning, og forsinkelse pga. Arkæologien vil være meget omkostningskrævende. Vi er derfor under et stort pres fra såvel Energinet og vores styrelse: Slots- og Kulturstyrelsen for at prioritere opgaven, og dermed nedprioritere forskningsansøgninger til udgravninger, ligesom vores samarbejde med de amerikanske universiteter ift. Feltudgravvninger for studerende er sat på pause.

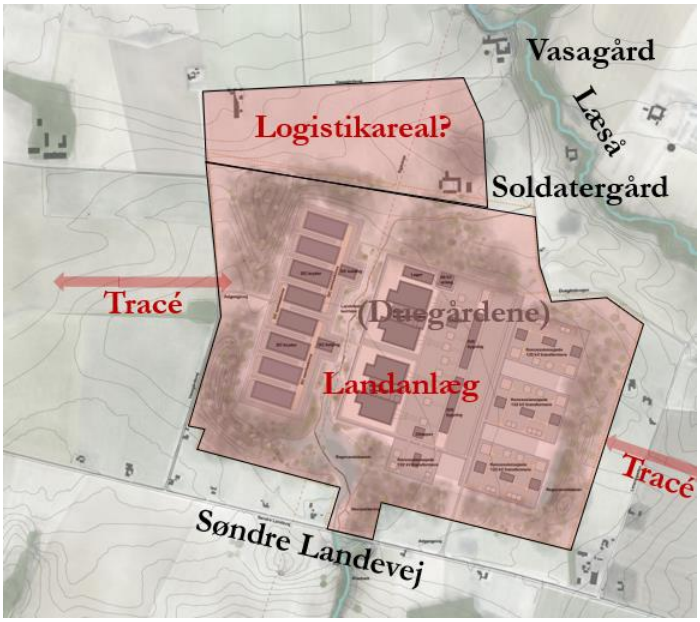

Energiøens landanlæg sydvest for Åkirkeby står i fokus for de arkæologiske undersøgelser. (kort: Energinet/Jens Berthold)

Under projektledelse af Michael S. Thorsen og Lærke Kjærsgaard Schartau blev den anden forundersøgelse på Duegårdenes jorder m.m. (BMR 4191) afsluttet, udgravningsprojektet og logistikken planlagt og det første udgravningsareal i landanlæggets sydvesthjørne åbnet op (BMR 4202 og BMR 4230). I fortsættelsen af 2023 blev forundersøgelsen gennemført fra årets opstart og afsluttet i maj. Udgravningerne begyndte i november og kører videre i 2025. Store usikkerheder og udfordringer i planlægningen skabte de stigende, politiske og økonomiske uklarheder af hele projektet. Udgravningernes opstart blev udsat, selvom en presserende tidsplan kunne skabe store vanskeligheder at gennemføre og afslutte den arkæologiske del i tide. Ved jævnlige, tekniske møder, men også i større møder med Energinets vicedirektør, SLKS og BRK kunne indstilles til en første udgravning, selvom miljøvurderingen fortsat blev udskudt. Pga. en manglende konkret tidsplan og sikkerhed for museets økonomi var forberedelsen af logistikken og ansættelse af mange nye arkæologer ikke muligt.

To af de nye medarbejdere til Energiø-projektet: Josephine Bergman (tv.) og Lærke K. Schartau (th.)

Aftaler med Energinet tog lang tid at få på plads. Indstillingen til de første fire bopladsområders udgravninger nord for Søndre Landevej og udarbejdelsen af en udgravningshåndbog, retningslinjer for arbejdssikkerhed, og anden logistik fx dronebevis, arbejdstøj blev gennemført. Tre nye arkæologer blev ansat i november.

Omfanget af de arkæologiske data er allerede efter forundersøgelserne overvældende. Over 900 fundnumre blev givet, registreret i MUD og fund og jordprøver behandlet. De arkæologiske anlæg fordeler sig på 10.260 anlægsnumre og 107 huse, som er digitalt opmålt, registreret og danner et GIS-grundlag for de kommende udgravninger på ca. 1/3-del af hele arealet.

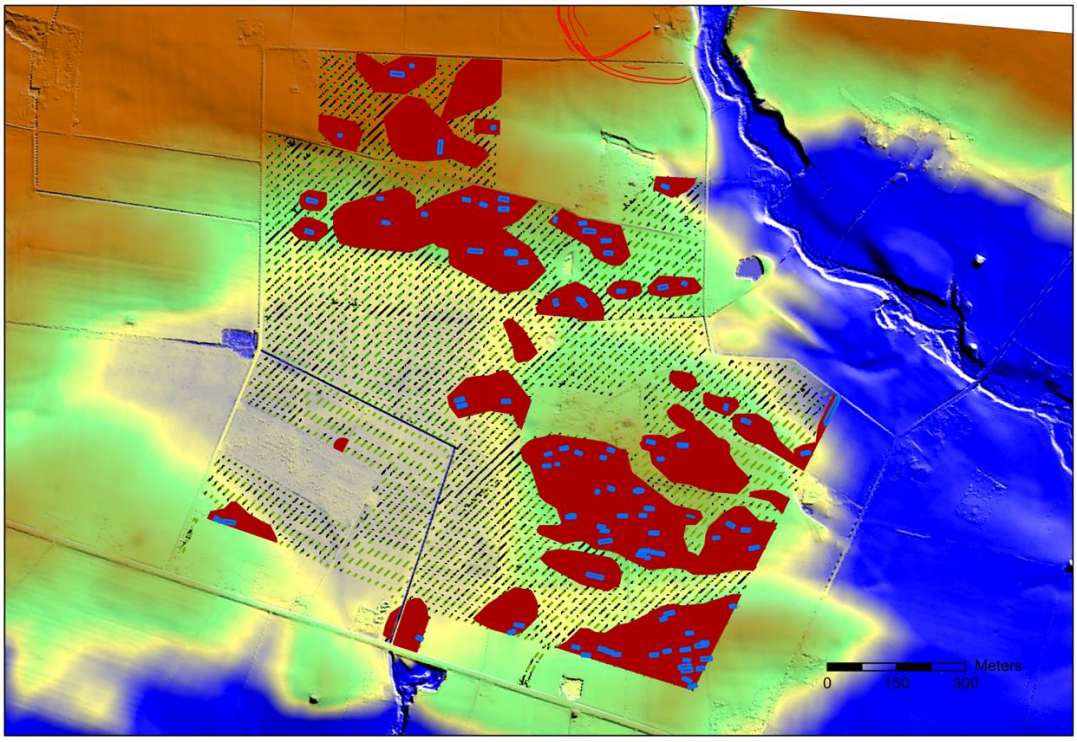

På højdereliefkort ses Læsåens ådal mod øst (blåt) og en større sænkning mod vest (lyseblåt). De parallelle striber viser søgegrøfterne. De kommende udgravningsarealer er indtegnet i rødt – næsten udelukkende bopladser fra vidt forskellige perioder. De blå rektangulære signaturer viser huskonstruktioner. Helt mod nord vises palisadeanlæg fra Vasagård. (Michael S. Thorsen del.)

Udover vores egne udgravninger foretog også kollegaerne fra Wien geofysiske målinger, som berører Energiøens og Vasagårds arealer. De første C14-prøver fra begge forundersøgelser blev sendt ud, og de første dateringer nåede museet. Konservatorskolen fortsatte deres arbejde på fund fra 2023, bl.a. med et større præparat af et kar.

Hele projektets fantastiske muligheder ligger i dens store chancer for bebyggelsesarkæologien. Det mere end 1 km^2 store blokareal med formentlig over 30-35 ha bopladsundersøgelser, 400 huse fordelt over 6000 års bopladsudvikling, ville være en af de største skatte for Bornholms forhistorie.
Husudvikling på grundlag af C14-datering af hver eneste bygning, samt dermed udsagn om husenes vandring over de forskellige århundreder og fordeling af samtidige huse kunne vise udsving i hele øens befolkning i et tilfældigt valgt areal. Og dette var ovenikøbet i forvejen ikke kendt som fundrig eller tæt bebygget zone!

Projektet, og især dets arkæologiske udsagns-muligheder, blev flere gang præsenteret for pressen i en mindre udstilling i Rønnes gamle Elværk (Baltic Energy Island), i forskellige foredrag for bornholmere og arkæologiske kollegaer i resten af landet (ODM-stormøde og Østdanske museernes stormøde).

Energiøens forundersøgelser og udgravninger blev fulgt af pressen, og der blev vist kortere bidrag på TV2 Bornholm:
https://play.tv2bornholm.dk/?area=specifikTV&serienavn=Kulturreportagen&id=887943#887943
https://www.tv2bornholm.dk/?newsID=268790
Større interesse vakte udgravningers opstart med bidrag i Tidende, på DR og TV2 Bornholm:
https://tv2bornholm.dk/artikel/arkaeologiske-spadestik-kan-give-tredobling-af-fortidsfund
TV2 Bornholm rapporterede jævnligt i kortere bidrag, men leverede også en stor udsendelse om forundersøgelser og en udgave af Mellem Os med Michael Thorsen og Jens Berthold:
https://play.tv2bornholm.dk/?area=specifikTV&id=895112
https://play.tv2bornholm.dk/?area=specifikTV&serienavn=Mellem+os&id=896478

Vasagård-udgravningen med Institute for Fieldresearch (IFR)
Det internationale samarbejde med IFR blev genoptaget efter en pause sidste år. Et ”hul” mellem Energiøens forundersøgelser og de første udgravninger gjorde det muligt at tilbyde denne seminarudgravning. Med hjælp af 15 studerende fra forskellige US-amerikanske og canadiske universiteter, som skulle lære udgravningsteknikken, kunne væsentlige dele af de senere års udgravninger af systemgravene afsluttes. M. Nicolás Caretta og Josephine Bergman ledte undersøgelsen sammen med Michael S. Thorsen og Finn Ole Sonne Nielsen. Sidstnævnte sammen med bornholmske og sjællandske frivillige færdig gravede den anden felt. Undervisningen foregik ikke kun på udgravningen sydvest for Åkirkeby men også på rundvisninger i museets udstilling, Hammershus og andre steder, samt et foredrag om neandertalere af Anne Cole.

ArchaeoBalt
Det europæiske samarbejde med museer og universiteter i Danmark, Polen og Sverige fortsætter, selvom det store udgravningsprojekt på Sorte Muld er afsluttet. En bog om Sorte Muld, som indeholder foredrag holdt på en konference i 2022, er stadigvæk i redaktions- og peer review-fasen. Forberedelsen til en ny, 2.0-udgave af ArchaeoBalt fortsættes med de internationale partnere og EUs Interreg South Baltic Program. En ansøgning om EU-penge til et arkæoturisme-projekt med mindre fokus på udgravninger og større fokus på turisme, sakrale steder og gravpladser skal afleveres i 2025.

Geofysiske målinger med GeoSphere Austria
Et andet internationalt samarbejde kunne videreføres med vores østrigske partnere, både fra GeoSphere Austria og Universität Wien, som endda kunne komme to gange til øen i løbet af april og september. Med støtte bl.a. af Danmarks Naturfond og SLKS var det muligt at undersøge ni fundpladser. Bautastensamlingen ved Gryet, målt i skoven, førte til stor overraskelse til opdagelsen af tre nye, skibsformede røser. Vasagård Vest-pladsen blev målt for at afgrænse pladsen, især mod vest og syd, som på sigt skal fredes. Det sydøstlige hjørne af Energiøens landanlæg (område 21/BMR 4233) kunne måles, som supplement og metodisk kontrol af forundersøgelsen i form af søgegrøfter. På samme måde måltes også den nordlige del af Soldatergårds jorder med palisader fra Vasagård-pladsen og en bronzealdergravhøj. På Ringborgen på Rispebjerg lagdes fokus på den indre del af jernalderbefæstningen. En undersøgelse af den kendte boplads fra jernalderen og vikingetiden nord for Baggård viste huse og bopladsstrukturer, mens undersøgelsen ved St. Munkegård i Åker var rettet mod en skattefundplads fra sen vikingetid. I samarbejde med Østerlars menighedsråd udførtes målinger på arealer omkring rundkirken, som er tænkt til nye parkeringspladser og informationsbygninger. Bornholms Museum ”udlånte” også kollegerne fra Østrig til en geofysikundersøgelse umiddelbart vest for borgruinen Hammershus.

Immo Trinks fra Universität Wien med GPR-måleudstyr i Gryet. (Foto: Jens Berthold)

Arkæologiske forskningsprojekter med bornholmske udgravninger og fund

Skridebaner
Opsamling og dokumentation af skridebaner på bornholmske klipper, som vurderes som en ny type fortidsminder, er fortsat i 2024. Finn Ole Sonne Nielsen, Flemming Kaul, Gerhard Milstreu og en række amatørarkæologer har efterspurgt nye skridebaner i litteratur og befolkningen også med hjælp af medierne, og har dokumenteret dem som et grundlag til en artikel til helleristnings-tidskriften Adoranten i 2025.

Flemming Kaul, Gerhard Milstreu og Majbritt Jönsson dokumenterer klipper med skridebaner og andre former af helleristninger. (Foto: Finn Ole Sonne Nielsen)

Helleristninger
James Dodd kunne afslutte sit PhD-projekt om helleristninger, især fra Bornholm, på Aarhus Universitet.”Signs, Structure and Cryptanalysis” bygger på hans beskæftigelse med det bornholmske materiale, han selv var med til at dokumentere mellem 2013 og 2020. Med udgangspunkt i helleristningernes billedverden fordyber han sig i et forsøg på at ”læse” symbolernes kombination for at komme til en tolkning.

Solsten
Svenske arkæologi-studerende Josephine Bergman har startet sit speciale på Lunds universitet om 3D-digitaliseringen af solsten fra Vasagård og Rispebjerge med hjælp af 3D-makrobilleder og spiderscanner. Projektet skal være afsluttet i 2025 og vil bidrage med dokumentation og analyse til den løbende forskning, som aktuelt også kører på Nationalmuseet, Københavns Museum og Bornholms Museum. En forskningsartikel er undervejs til det internationale, anerkendte tidsskrift Antiquity.

Med 3D-billeder kan indridsningerne i skifferens overflade tydeliggøres. (Foto: Josephine Bergman)

I denne sammenhæng skal også nævnes, at Becket-fonden gav en bevilling på 85.000 kr. til digitaliseringsprojektet af bornholmske fund NOON (suN stOnes chrONicles) – Enriching the Bornholms Museum Brightest Artifact Collection through 3D Laser Scanning and Semantic Web Technologies. Ludwigs-Maximilians Universität i München kommer i 2025 med et hold og måleudstyr til 3D-opmålinger, især af solsten fra Vasagård og Rispebjerg.

Sorte Muld

Arbejdet med de sidste af de mange fund fra udgravninger på Sorte Muld op til 2022 (BMR 1191) kunne afsluttes, og selvom der blev optaget nye prøver og fund i mindre omfang i 2024, er Bornholms Museum gået over i en ny fase, hvor der planlægges at arbejde med genstandsgrupper og prøver. Som nævnt ovenfor er nye prøver til datering og analyse (aske-/kalklag, eDNA, mikromorfologi, pollen, C14-datering) taget og delvis allerede sendt til laboratorieundersøgelse. I første møder med Ulla Lund Hansen, Margrethe Watt og Finn Ole Sonne Nielsen er de første idéer på vej mod en fagpublikation under udvikling. Med deres kontakter, især til danske seniorforskere, som gerne vil beskæftige sig med det vigtige materiale fra en af Bornholms vigtigste fundpladser, er der gode chancer for at arbejde på en bog om væsentlige fundgrupper som guldfund, våben, hesteudstyr, glasfund, runer, digler og støbeforme m.m. Der skal ansøges om forskningsmidler.

”Brændt og ofret”, Vasagård Øst

Michael S. Thorsen fik lejlighed at udgrave og dokumentere præparater af tulipanbægre, som i 2017 var fundet i stolperne af ”Det rige runde anlæg”, (BMR 816), en af de særlige, runde stolpekredse fra tiden omkring 2900-2800 f.Kr. I samarbejde med Nationalmuseet (Poul Otto Nielsen, Peter Steen Henriksen) ser projektet på ofringer og aktiviteter, som forgik på tragtbægerfolkenes centralplads. Peter Steen Henriksen arbejder med det forkullede, botaniske materiale. Seks dårligt bevarede tulipanbægre kunne frilægges og dokumenteres med hjælp af 3D-billeder. Keramikken og især dens ornamentik er pga. svag brænding og/eller jordbundsforhold desværre meget skrøbelig.

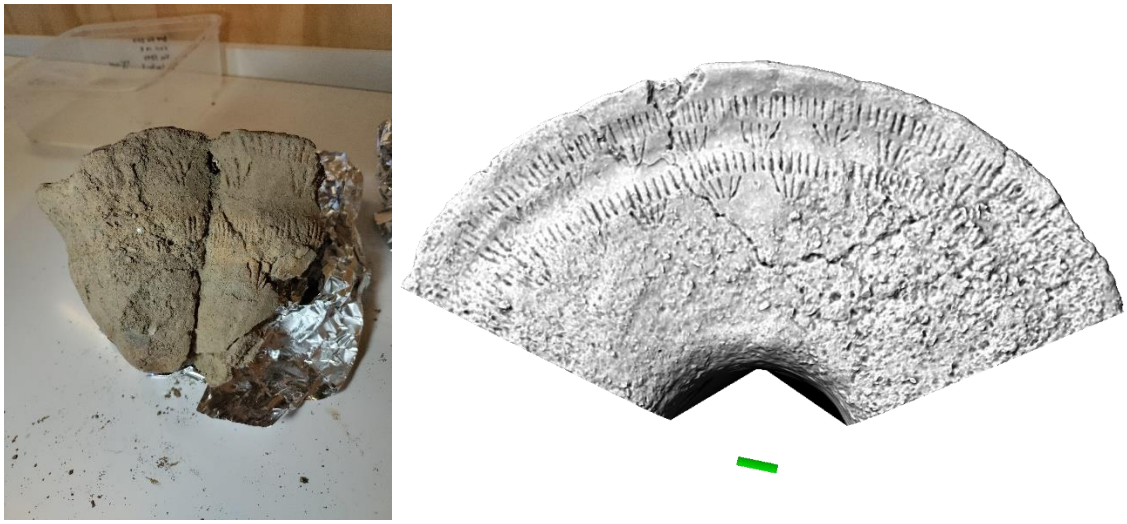

En af tulipanbægrene fra det rige runde anlæg under udgravningen og en "afrulling" af 3D-billedet med ornamentikken på ydersiden. (Foto: Jens Berthold, 3D: Michael S. Thorsen)

C14-dateringer af særlige, bornholmske fund og anlæg

I løbet af året blev grundlaget for et dateringsprojekt lagt. Fra bornholmske udgravninger var der en del genstande med særlig karakter, som ønskes dateret. Blandt dem er det eneste mulige moselig fra Hundsemyre, træspader og andre genstande fra samme mose, træstubbe opfisket fra Østersøens bund, jernudvindingsovne fra Nr. Brændesgård, palisader fra Lilleborg, som muligvis går tilbage til bondestenalderen, og de ældste kulturlag fra Sorte Muld-stratigrafien. Der blev søgt penge til makrorestbestemmelser og C14-dateringer hos Brdr. Larsens legat, og der blev bevilget 50.000 kr. De første resultater, som kan give megen ny viden om bopladser, befæstninger og råstofudvinding forventes i 2025.

Guldhullet

Med udgravningen i 2023 blev feltarbejdet ved Guldhullet afsluttet. Med tildækning af udgravningsfelterne opstod en chance for at tjekke jorden med den nye detektor-generation, som først kom til øen efter udgravningens opstart. Nye fund herfra er vist i afsnittet om danefæ. Laurine Albris´ C14-dateringer fra 7 prøver fra kogestengruber i hendes projekt om det sakrale landskab kom fra Lund universitets laboratorium. I modsætning til dateringen af genstande fra pladsens mange kogestensgruber, som løber i flere rækker parallelt, er trækullet fra fyld meget ældre og stammer konsekvent fra yngre bronzealder til førromersk jernalder (ca. 750-400 f.v.t.). Det stemmer overens med mange andre dateringer fra lignende pladser, men viser også, at guldgubbernes og kogestensgrubernes rituelle aktiviteter ligger mindst 1000 år fra hinanden.

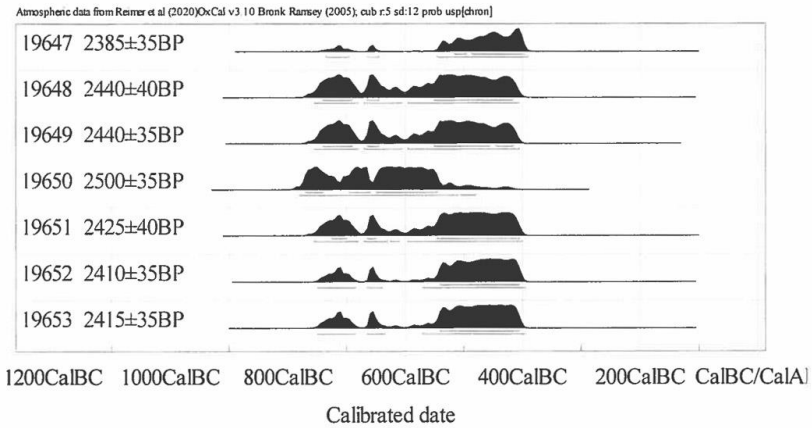

C14-dateringer fra Guldhullets kogestensgruber udgravet i 2023 og analyseret i 2024 er meget ældre end guldgubberne, fundet samme sted, nemlig alle fra ca. 750-400 f.v.t

FORTIS
Nationalmuseets borg-projektet under ledelse af Laurine Albris og medarrangeret af Anders Pihl startede for alvor i 2024 med de første større aktiviteter. En skandinavisk besat faglig workshop ”Borgtur Bornholm” fra 28. februar til 1. marts i Sandvig blev gennemført sammen med Bornholms Museums arkæologer. På to ekskursionsdage til alle borge, som skal undersøges de kommende år, samledes oplysninger og metodiske muligheder for feltaktiviteter, som forventes udført fra foråret 2025. I baggrunden kører parallelt arkiv- og fundanalyse med materiale fra de gamle udgravninger, især fra Ole Klindt-Jensens tid.

”Borgtur Bornholm” i sammenhæng med Fortis-projektet foregik indendørs og udendørs for at samle op den faglige viden fra eksperter fra hele Skandinavien. (Fotos: Jens Berthold)

Jernalderens kulturlandskab
Timmis Maddox, University of Wisconsin, var enkelte gange på øen for at samle prøver og aftale sit Ph.d.-projekt om rekonstruktionen af jernalderens kulturlandskab på grundlag af botaniske rester i moseaflejringer (pollen) og forkullede botaniske makrorester fra udgravninger. Han foretog nye boringer ved Møseremosen ved Sorte Muld, Hundsemyre og Græssøen til analyse af pollenprofiler.

Ornamenteret keramik fra Tragtbægerkultur
Rie Bloch har i sammenhæng med sit Ph.d.-projekt besøgt Bornholms Museum i februar for opsamling af de sidste data. Hun arbejder med ornamentikken på TRB-keramikken og har derfor også gennemgået nogle af de vigtige – især sydbornholmske – fundpladser.

”Øen i midten”, St. Frigård gravpladsen
Projektet fik et stort skub i 2024 med et tilsagn fra Augustinus fonden. Dermed kan projektet efter ansøgningsperioden fuldt ud komme i gang og samle data og udføre analyser især i 2025.

Diverse naturvidenskabelige analyser
Et stykke tyggegummi (BMR 1472x99) fra kvindegraven A5 på Vellensbygård-gravpladsen gik til Globe-instituttet på Københavns Univertsitet for at udvinde DNA-materiale til en genomanalyse. Arne Jouttijärvi fra Heimdal Archaeometry fik adgang, især til de bornholmske guldberlokker fra romersk jernalder, for at analysere guldets lødighed og metalsammensætning. 22 trækulsprøver fra forskellige fundpladser og perioder fra arkæologiske undersøgelser gik til Lars Stemrik leveret til et projekt af GEUS, hvor der skal analyseres trækullets forandringer.

Træspader
To projekter med bornholmsk andel, hvor der var søgt støtte, fik afslag: Træspade-projekt af Constanze Rassmann fra Museum Midtjylland og udgravningen af Blykullebakken. En undersøgelse af træspader fra danske mosefund under navnet ”Et spadestik dybere” skulle bidrage med vedbestemmelser, dateringer og et fundkatalog over en længe kendt, men ikke nok udforsket fundgruppe, som skulle give mere viden om landskabs- og råstofudnyttelsen og energiforsyning i jernalderen. Fra Bornholm findes et fundkompleks fra

Hundsemyre (BMR 2138), som er et at de få østdanske eksempler. Der skal nu laves dateringer med Brdr. Larsens Legats hjælp af denne gruppe og nogle af på Bornholms ellers sjældne, arkæologiske genstande lavet af træ.

Blykullebakken
Til en undersøgelse af den enestående senistidsplads Blykullebakken ved Bornholms sydkyst blev der udsendt en ansøgning pga. af trussel fra erosion. Den meget eksponerede plads vil forsvinde i løbet af nogle år, hvorfor det er vigtigt at udgrave den spændende plads med Ahrensburger Zonhoven-fase samt en senere bebyggelse af Maglemosekulturen og rester af yngre faser. Ansøgningen skal gentages senere.

Blykullebakkens undersøgelser kunne vise at den forhenværende tolkning med forskellige vippelinjer ikke holder. Bornholm er som helhed forblevet horizontalt efter istiden, fordi undersøgelsen af Blykullebakke viste at sydkysten her også havde været overdækket af den baltiske issø til en højde af 21 m over havet.

Formidling

Møder og gæster
Bornholms Museum var med til Organisationen Danske Museers og Slots- og Kulturstyrelsens store årsmøder, begge i Vejle. Afdelingsleder Jens Berthold deltog desuden ved forskellige møder med de østdanske museers arkæologiledere og var selv vært for et af møderne i maj i Rønne. Museet har endvidere deltaget i forskellige møder afholdt af det bornholmske Grønt dialogforum, Biomasseforum og mølle-arbejdsgruppen. De to første giver indblik i planlægninger i Bornholms kulturlandskab og skove, og sidstnævnte arbejder på at bevare de bornholmske møller og formidle deres betydning og historie.

Den 24.-27. april besøgte et hold fra Institutionen for Arkeologi och Antikens Kultur på Stockholms Universitet Bornholm. Deres interesse gjaldt museets udstilling, øens fortidsminder og kulturlandskab,

udgravningen ved Energiø-området og samarbejdet med detektorfolk. Ved den lejlighed blev der også taget en DNA-prøve fra en af museets udstillede rensdyrgevir til et aktuelt forskningsprojekt.

Århus arkitektskole var gæst på Bornholms Museum med studerende, som skulle bruge oplysninger til et seminararbejde for at planlægge et museums arkæologiske afdelings faciliteter.

En del arkæologistuderende var i praktik over flere uger eller måneder. Bornholmske Astrid Møller er fortsat beskæftiget med fundsortering, -behandling og -lister. Malte Scholz fra Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn var i august og september på museet med fokus på Vasagård, Baggård og helleristninger. Josephine Bergman (S), Sammi Meritt (USA), Ekaterini Magdalini Papikinou (NL/GR) har bl.a. arbejdet på status og oversigt af de gamle journalnr./BMR-nr. og startet med en digitalisering som pdf af papirerne i de analoge sagsmapper. Senere overtog græske Georgia-Nikoletta Kakoulidou (GR) fra Lunds universitet dele af disse opgaver, men var også med til forskellige udgravninger, bl.a. Energiøen. I praktik fra jobcentret var Anna Sophie Riis og Martin Nielsen på udgravningen til Energiøen. For de unge bornholmere var der mulighed for at være med på udgravning til Energiøen i et såkaldt talenthold hhv. detektorsøgning i fællesregi af DBA og Museumsklubben. Udover det gæstede to skoleelever, Luka Dideriksen, Alma Kaufmann, den arkæologiske afdeling i deres skolepraktik.

Foredrag og deltagelse i konferencer

Bornholms Museums lørdagsforedrag startede i januar med et fællesarrangement af Michael S. Thorsen og Jens Berthold om arkæologi på Bornholm i 2023 i Rønne. Laurine Albris og Anders Pihl informerede i februar om Fortis-projektet og senere igen i den internationale borg-workshop bl.a. om "Bornholms bebyggelse i jernalderen". Laurine holdt et yderligere foredrag om projektet til mødet af European Association of Archaeologists i august i Rom. Lærke Kjærsgaard Schartau holdt en foredrag på museet i marts om de (ukendte) grave, som tilhører til Sorte Muld-bygden Sammen med Margrethe Watt var Jens Berthold inviteret til en konference i Ronneby om Vång i maj, hvor de holdt to foredrag om Sorte Muld-projektet og guldgubber. Det var Bornholms Museums bidrag til Blekinge Museums møde i sammenhæng med præsentationen af en ny bog om Västra Vång. Jens Berthold og Marianne Rasmussen Lindegaard (SLKS) deltog i en helleristnings-konference på Museet i Tanum om helleristninger i Danmark og på Bornholm. Bornholms Museum var i forvejen som dansk repræsentant også involveret i planlægning af konferencen. Den 16. december blev BRKs chefgruppe vist rundt ved helleristninger på Madsebakke. Energiøen var adskillige gange emnet ved oplæg af Jens Berthold og Michael S. Thorsen til Østdanske museers stormøde på Københavns universitet, ODM-mødet i Vejle i november og 50 Hertz/Energinet i november i Rønne. To foredrag om arkæologi på Bornholm blev holdt i marts hhv. hos Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande i LVR-Landesmuseum i Bonn og LVR-Amt für Bodendenkmalpflege, Aussenstelle Overath af Jens Berthold. Han talte også om udsagnsmuligheder af arkæologien til rekonstruktion af håndværk i middelalderen og nyere tid på Universität zu Köln i november. Samme måned var han med et indslag om hør-tørringsovne fra middelalderen i Rhinlandet til hør-seminaret på Københavns universitet. På museet fremlagdes en ”arkæologisk biografi” i november og et første årsoverblik 2024 blev fremvist til De Bornholmske Amatørarkæologer i december i Allinge af Jens Berthold. Anders Pihl har afholdt præsentationer ved Bornholms Middelaldercenters vinternetværksmøde i februar om ”Nye betragtninger omkring kirkens aftryk på det bornholmske middelalderlandskab”, om ”Old Habits Die Hard – Settlement structure and organisation on Bornholm in the 1st millennium AD” ved NorS' ph.d.-seminar i september og samme måned om "Under rimelige grænser – Bornholms administrative inddeling i 1. årtusinde" ved Jernalderseminaret "Hvor går grænsen?" ved Museum Sønderjylland. Finn Ole Sonne Nielsen var i Stockholm den 19. marts og holdt en intro-forelæsning til en senere ekskursion, der blev ledet af prof. Jens Chr. Moesgaard.

Film
Udover de mange mindre bidrag om forskellige projekter og udgravninger, som er nævnt andre steder, udkom i december en udsendelse om Ole Klindt Jensens biografi på TV2 Bornholm, som for store dele drejer sig om hans tid og tilknytning til Bornholm: Bornholms store arkæolog – Et portræt af Ole Klindt-Jensen: https://play.tv2bornholm.dk/?area=specifikTV&id=906655
Christina Seehusen har for TV2 Bornholm i den sidste tid samlet til 4 nye episoder af serien "Borgenes Ø – Magt, krig og konger", som sætter de bornholmske befæstninger i kontekst:
https://play.tv2bornholm.dk/?area=specifikTV&id=268915&_ga=2.137654640.1796644559.1741182371-1457289179.1741182371
Tjekkisk TV optog filmmateriale til en udsendelse om forskellige maritime aspekter i Østersøen og kiggede derfor også forbi helleristnings-skibe på Madsebakke.

Udstilling
Planlægning til den nye udstilling blev sat på pause efter et længere forløb, hvor næsten alle museets arkæologer var inddraget og har bidraget i et eller andet omfang. Men realisering af den nye museumsbygning ved kunstmuseet og Helligdommen blev urealistisk. Det grundlag som Nicolas Braun, som ansvarlig fra den arkæologiske afdeling, indtil nu havde skabt, kan forhåbentlig i store dele bruges til den kommende udstilling. Samarbejdet med Moesgaard Museum blev videreført for at tilpasse konceptet.

Mindre arkæologiske udstillinger viste fund fra Energiø-området i det gamle El-værk i Rønne, hvor Baltic Energy Island informerer om den grønne omstilling og Energiøer.
Ivan Schultz donerede sine værdifulde rekonstruktioner baseret på det udstyr, som blev fundet i den såkaldte "Kobbeåfyrstes" grav. Han afsluttede sine aktiviteter som reenactor med en godt besøgt weekend på Bornholms Museum og overgav sin samling, som fx kan bruges i den kommende udstilling.
Derudover blev udstillingen suppleret med nye detektorfund fra nogle af de kendte fundpladser på Bornholm: https://www.tv2bornholm.dk/artikel/enestaaende-arkaeologisk-fund-paa-bornholm-verdens-eneste

Finn Oles 70. fødselsdag
Bornholms Museum inviterede sammen med De Bornholmske Amatørarkæologer og Bornholms Middelaldercenter til en fantastisk jubilæumsfest i anledning af Finn Ole Sonne Nielsens 70 års-fødselsdag den 8. sept. Middelaldercentret gav en værdig ramme i stormandsgården med salutskud, middelalderstel og det bedste vejr. Op til 60 gæster fra Bornholm og hele landet, studie- og udgravningskolleger, fagfolk og lægfolk kom på besøg. Et program med mange faglige og personlige indslag blev serveret, men også guldgubbe-kagemænd og pattegris.

En glad (og overrasket) jubilar og glade gæster med god mad og gaver!

I denne anledning udgaves et festskrift og en vennebog, som jubilaren fik som overraskelsesgave. På 439 sider findes både en samling af bidrag fra uddannede og frivillige arkæologer fra Bornholm, Danmark og forskellige europæiske lande. Den største del omfatter dog en samling af de indtil nu upublicerede årsberetninger fra den arkæologiske afdeling med alle udgravninger, projekter og væsentlige fund mellem 2006 og 2022. Det er den periode, efter at den gamle museumsårbog med trykte årsberetninger blev afskaffet, og hvor Finn Ole stod for de omfattende bidrag til "Den arkæologiske virksomhed".

Publikationer

Følgende publikationer om bornholmsk arkæologi og af Bornholms Museums arkæologer udkom i 2024:

70 år med Bornholm – 50 år med Bornholms arkæologi. Festskrift og vennebog tilegnet Finn Ole Sonne Nielsen i anledning af hans 70 års-fødselsdag 2024. Jens Berthold (red.). Bornholmske Fortidsminder 1. Rønne 2024, pp. 439.

Berthold, Jens & Margrethe Watt, Parade der Goldmännchen. Arch. Deutschland 2024 H. 6, 38–41.

Berthold, Jens, Franz Kempken & Birgitta Kunz, En dåbsattest skrevet med blod! – Vikingerne i Duisburg. Skalk 2024 H. 4, 4–9.

Berthold, Jens, Burgenarchäologie in den Landkreisen Nienburg/Weser und Schaumburg – Ein- und Überblicke aus Bodendenkmalpflege und Forschung zwischen 2009 und 2019. In: Burgen, Schlösser und Städte in Ostwestfalen-Lippe und Umgebung. Burgenforschung – Europäisches Correspondenzblatt für interdisziplinäre Castellologie 5, 2023, 29–58.

Berthold, Jens, Die Archäologietour Bergisches Land 2023 in der Wahner Heide. Arch. Rheinland 2023 (2024) 242–244.

James Dodd, Signs, Structure and Cryptanalysis. PhD-Thesis Aarhus Universitet 2024.

Hald, M.M., Styring, A., Mortensen, M.F., Maltas, T., Vidas, D., Henriksen, P.S., Pihl, A., Jensen, P.M., Christensen, L.B., Hansen, J., Dollar, S., Egeberg, T., Lundø, M.B., Haue, N., Hertz, E., Iversen, R.B., Jørgensen, T., Kristensen, I.K., Klassen L., Møller, N.A., Pedersen, V.J., Ravn, M., Vestergaard, K., Jessen, M.D., Farming during turbulent times: Agriculture, food crops, and manuring practices in Bronze Age to Viking Age Denmark. I: Journal of Archaeological Science: Reports 58 (2024) 104736

Laursen, René, Sven Tveskæg og vikingeskatten Sortehøl. Skalk 2024:2.

Watt, Margrethe, Gold Foil Figures from Västra Vång 2013-2021. I: Henrikson, M. (ed.) 2024. Västra Vång an Iron Age Settlement in Central Blekinge, Sweden (Blekinge Museum 2024) 111-124.

BYGNINGER, MAGASINER, UDENOMSAREALER MM.

Bornholms Museum

- Stor oprydning samt flytning af kontorer til Snorrebakken i forbindelse med fraflytning af administrationen i Rolighedsgade.

Arkæologisk Center

- Malerarbejde i de nye lokaler
- Opføre mezzanin i gymnastiksalen
- Gulv og loft mv. i ny frokoststue
- I øvrige servicere og klargøre til udgravning på dels Energiø og dels Vasagård

Hjorths Fabrik

- Nye udstillinger (se ovenfor)

Melstedgård

- Ny udstilling
- Nye bordben til spisebordene i Madkulturhuset

Træbådelauget

- Flytte eksisterende både til sikker opbevaring før nedbrydningen af eksisterende bygninger
- Opføre bådskure og hegn til sikring af museets både.
- Flytte Rita og øvrige både til ny placering

Kastellet

- Vedligehold og reparation efter stormskader.

Kunstmuseet

- Klargøring ifbm. Genåbning
- Inventar til ny udstilling

Magasiner og ny administration og arkæologisk center

Museet har fem bunkere inde på øen à ca. 100 m^2. Hertil er flyttet uhensigtsmæssigt opbevarede genstande fra museets lofter, kældre o.a. Museet har desuden: En bunker i Rønne. Et magasin i valgmenighedskirken i Sankt Mortens Gade, Rønne. Et magasin på Gadegård i Knudsker. Endelig papir- og billedarkivet i museumsbygningen.

I 2020 er en række af bunkerne blevet forbedret sikkerhedsmæssigt med hjælp fra KH Maskinfabrik. Disse kan også i mindre grad på sigt bruges til magasiner, men der skal laves store omrokeringer således at de rigtige materialer er opbevaret i de magasinbygninger der har det rigtige klima, og herudover skeles til hvilke genstandsområder der er mest efterspurgte ift. formidling og forskning, og som vi dermed ønske ved hånden.

Magasinproblematikken er berørt i kvalitetsvurderingen af 2008 og skærpes i den anno 2017, hvor Kulturarvsstyrelsen - på baggrund af konservatorrapport - tilslutter sig museets ønske om at ophøre med at anvende længerne på Gadegård, som magasin.

Museet erhvervede sammen med kunstmuseet i 2015 et egnet magasin, der i 2016 blev overdraget museet. Et magasin der er blevet gennemgået af konservator og sikringsfolk og fundet særdeles egnet. Desværre viste nye klimaundersøgelser i 2020 at magasinet ville blive for dyrt at indrette, og der arbejdes,

som beskrevet indledningsvis, på en ny plan med indretning af et nybygget magasin ved siden af eksisterende administrations- og kontorbygning. Da magasiner kan byges - forholdsvis – billigt pr. kvadratmeter, mens kontorer er meget dyre er dette den mest generiske måde at genudnytte bygninger, og dermed den mest økonomiske model.

Bornholms Museum har siden 2022 arbejdet på at realisere planerne om et nybygget museumsmagasin til museet og Bornholms Kunstmuseum samt Ø-Arkivet (under BRK). Etablering af et velfungerende magasin, med tilhørende håndteringsområde og faciliteter er af absolut største vigtighed for den fremadrettede bevaringsindsats.

Planerne skrider forsat fremad i godt samarbejde med kommunen og magasinet forventes færdigt projekteret ultimo 2025. Derefter skal projektet i udbud og der skal vælges entreprenører.
Magasinet bliver placeret på Snorrebakken 66, bag ved de nye lokaler til Bornholms Museum og Arkæologisk Center og det kommer til at leve op til de nyeste standarter inden for museums- og arkiv magasiner.
Magasinet placeres ved siden af Bornholms Museums nye administration og det nye Arkæologiske Center. På den måde får museet "state of the art"-forhold, hvor bevaringsindsats, forskning og formidling går hånd i hånd. Det er der ikke mange museer som har i Danmark!

Eget beredskab
Bornholms museum arbejder løbende med at optimere eget beredskab for at kunne imødegå og forhåbentligt, forhindre kritiske hændelser i form af f.eks. brand, tyveri og personskader.
-Nye brandalarmer og styring er således på vej på Hjorths Fabrik. Det er uden tvivl en af de udgiftsposter som stiger mest disse år. Men samtidig et område som vi er nødt til løbende at udvikle og forbedre varetagelsen af.

Samlingsarbejde
Ud over det allerede omtalte arbejde med lokalisering og fremfindelse af genstande til de nye udstillinger, herunder i dialog med Nationalmuseet fortsatte også den generelle samlingsgennemgang med henblik på kassation af genstande uden relevans til museets ansvarsområder samt genstande i dårlig stand. I 2024 blev bl.a. 56 strygejern og møbler udskilt. Endvidere blev fire malerier overdraget til Bornholms Kunstmuseum.

Nationalmuseet var på besøg for at vurdere og overtage grønlandske genstande, som tilbage i 1920'erne var blev overdraget til Bornholms Museum fra Nationalmuseet. Genstandene kom til Bornholms Museum som led i arbejdet med at etablere en generel etnografisk samling, og de har været med til at oplyse bornholmerne om andre kulturer. Men da genstandene falder uden for Bornholms Museums ansvarsområder, ønskede vi at tilbagelevere dem. Nationalmuseet overtog ti genstande og vil i 2025 også afhente en større grønlandsk husmodel. Det er glædeligt, når museumsgenstande finder den rette samling at være en del af.

Siden 14.02.1991 har 127 genstande fra Bornholms Museums samling været uddeponeret til Greve Museum. En del af disse genstande er oprindeligt købt af givere på Sjælland og for alle genstandene gælder det, at de fint illustrerer landbokultur generelt. Omtrent halvdelen af genstandene har længe været en del af de permanente udstillinger på Greve Museum hvilket er et udtryk for genstandenes generiske natur uden særlig bornholmsk relevans. Derfor arbejder vi nu sammen med Greve Museum om at udskille disse genstande. Nogle af genstandene ønsker Greve Museum som en del af deres eksterne samling.

Betydningsvurderingen af genstandene bliver foretaget at museumsinspektør Jakob Seerup og konservator Mette Carlsen.

Båden(e)
Museets samling af ældre fiskerbåde, er placeret på Bornholms Træbådelaugs nye lokale og udendørsarealer på Nørrekås. Her står de forholdsvis godt beskyttet, selv om pladsen er noget mindre end den tidligere på Sydhavnen.
Vi arbejder aktivt med at inddrage den sidste fiskekutter i Nørrekås, RITA, i den nye udstilling i det Nye Bornholms Museum. Hertil har vi fået generøs støtte fra Tømmerhandler Johannes Fogs Legat.

Kastellet
Bornholms Museum har siden 2002 ejet Kastellet. Foreningen Kastellets Venner og Forsvarsmuseet har dér kunnet fortsætte deres virksomhed på stedet uden husleje, hvilket
det lille museum med en meget begrænset økonomi, ikke har midler til. I forlængelse af kvalitetsvurderingen blev det påpeget af Slots- og Kulturstyrelsen at ansvaret for Kastellet bør overføres til Kastellets Venner, hvilket der i løbet af 2017 er indledt dialog om. Dialogen blev i 2018-19 afbrudt idet kastellets økonomi var i tvivlsom position i forbindelse med sparekataloget for Bornholms Regionskommune. Grunden holdes dels af Bornholms Regionskommune, dels af et fåreafgræsningsprojekt. I 2021 medvirkede museet økonomisk til kalkning på Arsenalbygningen. I 2022 fortsatte museets bygningshåndværkere renoveringen af skodderne på samme bygning, som nu fremstår særdeles flot. I 2023 reparerede museet en række stormskader.

Kasteltårnets tag er et af museets store hovedpiner. Her er der efter hver storm en stor og dyr opgave med at lægge nedfaldne tagsten op og fastgøre disse. Der skal findes en langsigtet løsning på udfordringerne her.

Et antal af museets våben, som i en årrække har været deponeret og udstillet på Bornholms Forsvarsmuseum, var beslaglagt som bevismateriale i en sag om overtrædelse af Våbenloven, som anklagemyndigheden havde rejst mod Bornholms Forsvarsmuseum. Der faldt først dom i 2023, og selvom det er ærgerligt, at museets genstande har været involveret i sagen, vil Bornholms Museum understrege, at der ikke har været rejst sag mod os, og at forløbet har givet anledning til i samråd med politiet at deaktivere de våben, der fremover skal indgå i udstillinger. Bornholms Museum er i en ansøgningsproces for at tilbageføre de våben, der fremover skal indgå i samlingerne.

Medlemskaber

Museet og dets personale er bl.a. medlem af følgende foreninger, råd, udvalg mm.:
ODM, Organisationen af danske Museer
Kulturmiljørådet for Bornholms Regionskommune
Kulturhistorisk Råd
Børnekulturrådet
Kulturvækst Bornholm
Klyngeprojektet under Væksthus Hovedstaden
Arbejdsgruppen nedsat til oprettelsen af en bornholmsk skoletjeneste
Det grønne råd
Børnekulturelt Netværk i Hovedstadsregionen
ODMs formidlingsnetværk
Skolesamarbejde
Foreningen af Museumsformidlere
Kastellets Venner
Bornholms Historiske Samfunds bestyrelse
ABM samarbejde (Arkiver, biblioteker og museer)

Kulturvækst Bornholm
Rønne Theaters repræsentantskab
Rønne Theaters bestyrelse
TV2 Bornholms repræsentantskab
TV2-Bornholms Bestyrelse
Bornholms Tidendes Fond
De Bornholmske amatørarkæologer
Søfarts- og fiskeripuljen
Landbrugspuljen
Møllepuljen
Industripuljen
Madkulturpuljen
Destination Bornholms Bestyrelse
Kunst- og Kulturhistorisk Råd for Christiansø
Kontaktudvalget for Dansk Maritim- og Samfundsforskning
Kildeskriftsselskabet
Kulturhistorisk Selskab

Personale 2024

Ansatte og Frivillige

Bornholms Museum - Fælles funktioner og administration:

Faste

Jacob Bjerring-Hansen	Direktør
Sanne Steenberg Hansen	Museumsinspektør og Formidler
Jakob Seerup	Museumsinspektør
Marianne Harslev	Regnskabschef
Martin Eplov	Logistik ansvarlig
Michael Andersen	Museumstekniker
Lars Hansen	Forvalter
Dennis Nyberg Kofod	Museumstekniker
Mogens K. Lund	Museumstekniker
Mette Carlsen	Konservator
Laura F. Jespersen	Akademisk medarbejder
Lene Moesgaard	Kontorassistent
Ella K. Forchhammer	Museumsassistent
Katja S. Westh	Museumsassistent
Lone Rasmussen	Rengøring
Tonny Kofoed Svendsen	Rengøring

Bornholms Museum - midlertidigt ansatte:

Knud Ipsen	Havearbejde
Holger Clemmensen	Butik og kustodehjælp
Thorbjørn Clemmensen	Butik og kustodehjælp
Rebecca Pedersen	Håndværker medhjælp

Arkæologi

Jens Berthold	Leder af arkæologisk afdeling
Finn Ole Sonne Nielsen	Arkæolog
Michael S. Thorsen	Arkæolog
Lærke K. Schartau	Arkæolog
Anders Pihl	Arkæolog
Nicolas Braun	Arkæolog
Miguel Nicolas Caretta	Arkæolog
Sophie McAulay	Arkæolog
Sterre Klaver	Arkæolog
Syver Smukkestad	Arkæolog
Anna Ihr	Arkæolog
Josephine Bergman	Arkæologi-studerende
René Laursen	Museumsassistent
Camille Christensen	Museumsassistent
Marianne Jacobsen	Museumsassistent

Bornholms Museum - udstillinger

Faste

Barbara Fremuth	Chefkustode, registrator og formidler
Kim Ipsen	Museumsassistent
Anita Jensen	Museumsassistent
Anne Spangsberg	Museumsassistent
Maria Grønkjær	Museumsassistent
Zarah Olsen	Museumsassistent
Nete Lassen	Museumsassistent
Jonas Larsen	Museumsassistent

Hjorth Fabrik

Faste

Karina Skibby	Daglig leder/keramiker
Hanna Dahlgren	Keramiker
Søren Ahrendt	Keramik produktion
Lene Bisgaard	Butiksbestyrer, kustode
Alice Berthelsen	Porcelænsmaler
Ann-Charlotte Ohlsson	Butik og kustode
Marianne Gerlach	Butik og museumsassistent
Dan Busted	Keramiker
Ulrik Frikke-Schmidt	Keramiker
Melissa Alenius	Keramiker produktion
Signe Kløve Kjær	Keramiker "lærling"
Yasmin S. Mûnster	Keramiker "lærling"

Midlertidigt ansatte

Julie Røjkær Pedersen	Keramiker, undervisning, Butik
Maria Munk Klarup	Butik, kustode
Emma Blenker Andersen	Keramiker, undervisning, Butik
Clara Grundtdal Grønborg	Keramiker, undervisning, butik

Melstedgård

Faste i sæsonen

Thomas Petersen	Forvalter
Gitte Dam	Museumsassistent
Zanna Pauck	Museumsassistent
Ann-Katrin Postborg	Museumsassistent
Julie Castmar-Jensen	Museumsassistent
Kristi Andersen	Rengøring - indkøb
Bjarne Sandemand	Gartner
Bettine Nordsejl	Museumsassistent
Dorthe Munch Jensen	Museumsassistent
Helmuth Pfeiffer	Museumsassistent
Christian T. Engberg	Museumsassistent
Henrik Kofod	Museumsassistent
Andreas Sorth	Museumsassistent
Andreas Ziegler	Museumsassistent
Arne Thorsen	Museumsassistent

Skafferiet

Oskar Prip	Butiksbestyrer
Sara B. Michelsen	butiksmedhjælp
Laura A.A. Pedersen	butiksmedhjælp
Cathrin A.E. Nørgaard	butiksmedhjælp
Tilde Bach-Jensen	butiksmedhjælp
Stine Messerschmidt	Kage bager
Therese R. L Koefoed	butiksmedhjælp
Amanda M. Harslev	butiksmedhjælp
Elma Sabanovic	butiksmedhjælp
Britta Hintz	Kage bager

Erichsens Gård

Faste i sæsonen

Mai-Britt Lindevang	Museumsassistent

Midlertidigt ansatte

Sabine Clausen	Museumsassistent

Frivillige medarbejdere

Bornholms Museum

Jens Buus Jensen	Billedarkiv
Mogens P	billedarkiv
Inger Gjerløv Christensen	Billedarkiv
Per Olof Olofsson	It-tekniker

Hjorths Fabrik

Jørgen Marcussen	Ferniseringer
Ira	værksted

Erichsens Gård

Lene Pedersen	have

gaarden

Bjarne	gartner vinter
Per Mogensen	gartner
Peter Hansen	Mark og dyr
Rikke Wulff	Stuehus
Jørgen Pedersen	Markarbejde/mølle
Morten Bach Jørgensen	Markarbejde
Marianne Nysom	Æblets Dag
Folk & Fæ Niels Anker Sonne	Spillemænd og Folkedansere
Gudhjem aktive kvinder	Æblets Dag
Jesper Tolstrup	Heste/skov
Erling Åbydam	mark/stald
Mayko	mark/stald
Camilla, Ida og Eea	stuehuset/ bondegårdslejr
Theodor Pedersen	mark/stald
Oliver Pedersen	mark/stald
Rasmus Phifer	mark/stald
Mie Mogensen	stuehuset
Kristoffer Munch	Ølbrygning
Thomas Hørings	tilkøring heste
Axel	tilkøring heste
Filippa Pedersen	køkken
Campus	frivillig projekt 5 elever
Hanne Dahl	stuehus
Campus	bygning af læskure
phillip	dyr og Marker
Malthe	marker bygninger
Jakob holst	jagt formidling

Heine Larsen	jagt - jagt horn
Signe	Hestevogns kørsel
Rosita	have og blomster
Anders	Morbærdag
Gudrun	Morbærdag
Lisbeth Keldberg	Trøffel festival
Jens Brandt	formidling proteinafgrøder
Lennart Westh	formidling proteinafgrøder
Christian	formidling proteinafgrøder
Per	formidling proteinafgrøder
Vibeke	Kirsebær
Jonas	Kirsebær
Mikkel	Vindruer
Bjørn	Vindruer
Henrik	Vindruer
Jesper	Urtehave
Nicolas	skovlandbrug
Thomas G	Skovlandbrug
Matias Bojsen	Le laug
Dennis	Bornholmsk sang
Rebecca	sang
Søren	formidling tækkerarbejde
Valdemar	formidling tækkerarbejde
Marius	formidling tækkerarbejde

Arkæologisk afdeling

Emilie Bach	Studerende - udgravning
Rebecca Battalio	Studerende - udgravning
James Casey	Studerende - udgravning
AP Didier	Studerende - udgravning
Gale Donhuer	Studerende - udgravning
Spencer Gilbert	Studerende - udgravning
Annie Headrick	Studerende - udgravning
Jordan Kirkpatrick	Studerende - udgravning
Emily Michaud	Studerende - udgravning
Connor Newton	Studerende - udgravning
Natalie Smith	Studerende - udgravning
Jareth Stokum	Studerende - udgravning
Chase Winston	Studerende - udgravning
Raina Plevyak	Studerende - udgravning
Sammi Merritt	Studerende – div.
Carien Papikinou	Studerende – div.

Giogia-Nikoletta Kakoulidou	Studerende – div.
Abigail & Isabela McEwan	Studerende - udgravning
Josephine Bergmann	Studerende - udgravning
Maibritt Jønsson	Udgravning
Mogens Jensen	Udgravning
Thorkil Thorsen	Udgravning
Marianne Kaaber	Udgravning
Lars Rømer	Udgravning
Walther Jacobsen	Udgravning
Peter Boesen	Udgravning
Anna Sophie Riis	Udgravning
Martin Nielsen	Udgravning

Arkæologer:	
Ulla Lund Hansen	forskning
Margrethe Watt	forskning
Anne Nørgård Jørgensen	forskning
Tine Trolle	forskning

Fonde der i årets løb har bevilget museet støtte

A.P. Møller Fonden – Arkæologisk Center
Nordea-fonden – Indhold Nyt Museum
Institute for Field Research

Kibsgaard Fonden - Ilsted Bech negativer

Frimodt-Heineke Fonden – konservering gummibåd

Kibsgaard Fonden - etablering Arkæologisk Center

Brdr. Larsens Fond – Vasagård, C14-datering og gennemgang af form fra Hjorths Fabrik

Beckett-Fonden - NOON 3D laserscanning

Ministeriet for Grøn Trepart - Hegning Melsted overdrev